University of Tehran Prees

Journal of Language Research

Online ISSN: 2676-3362

https://jolr.ut.ac.ir

Cultural Conceptualization of "Resistance" in Amal Dunqul's Poem "Sirḥān lā Yatasallam Mafātīḥ al-Quds"

Pariya Razmdideh [1], Azadeh Ghaderi ✉[2]

1.Associate Professor, of Linguistics, Department of Linguistics, Vali Asr University, Kerman, Iran. Email: p.razmdideh@vru.ac.ir

2.Corresponding author, Assistant Professor of Arabic Language and Literature, Department of Arabic Language and Literature, Shahid Bahonar University, kerman, Iran. Email: a.ghaderi@uk.ac.ir

Article Info

Article Type:
Research Article

Article History:
Received:
18, July, 2026

In Revised Form:
16, August, 2026

Accepted:
11, September, 2026

Published Online:
21, September, 2026

Keywords: Cultural Conceptualization, resistance, Amal Dunqul, Sirhan La Yatasallam Mafatih al-Quds, pragmatic cultural schemas.

Abstract

Cultural conceptualization, as a core domain within Cultural Linguistics, is premised on the assumption that many features of human languages are rooted in the beliefs, traditions, and worldviews of their speakers, and are encoded through cultural schemas, categorization, and conceptual metaphors. This study aims to investigate the cultural conceptualization of "resistance" in Amal Dunqul's socio-political ode Sirhan La Yatasallam Mafatih al-Quds (1987). The central research question is how Dunqul, through linguistic mechanisms, represents and re-conceptualizes the notion of resistance in conjunction with the cultural components of Arab society. Employing a descriptive-analytical approach and drawing upon Sharifian's (2017) framework of Cultural Linguistics, this study examines the poem's seven sections (Is'hah). The findings reveal that resistance in this poem is not an abstract concept, but rather a set of established pragmatic cultural schemas embedded in the distributed cognition of Arab society. Across the seven sections, eight such pragmatic cultural schemas are identified: "resistance," "political betrayal," "steadfastness and hope-laden patience," "humiliation and subjugation resulting from compromise," "readiness for combat," "sanctification of struggle," "oppression and lack of free expression," and "resistance-oriented nationalism." These schemas acquire meaning through a binary oppositional relationship, whereby every representation of resistance is conceptualized against betrayal or abasement. Furthermore, the poet invokes the religious schema of Prophet Joseph to re-conceptualize the contemporary Palestinian tragedy as a sacred archetype, thereby establishing a common ground between his own mind and the historical memory of his audience. The re-categorization of "homeland" from a geographical territory to a "divine inheritance," and the "bullet" from an instrument of death to a "tool of atonement and forgiveness," further shifts conventional conceptual boundaries. Ultimately, this study demonstrates that Dunqul, by leveraging his transcultural competence, transforms resistance from a mere political act into a profound cultural identity anchored in the history, religious traditions, and embodied human experience of the Arab individual. The paper thus confirms the efficacy of Cultural Linguistics analytical tools in uncovering the latent layers of meaning in contemporary Arabic poetry.

The Author(s): Razmdideh, p., Ghaderi, A.,(2026): Cultural Conceptualization of "Resistance" in Amal Dunqul's Poem "Sirḥān lā Yatasallam Mafātīḥ al-Quds". Journal of Language Researches, No. 1, Vol.17 , Serial No.32, Spring& Summer-(53-77). https://doi: 10.22059/jolr.2026.418452.666966

Publisher: University of Tehran Press.

© Author(s) retain the copyright. Pariya Razmdideh, Azadeh Ghaderi

DOI: https://doi.org/ 10.22059/jolr.2026.418452.666966

1. Introduction

Cultural Linguistics studies the relationship between language and culture through its key concept "cultural cognition": a dynamic cognition emerging from community members' interactions and extending beyond the individual mind. Language, as a collective memory bank, holds this cognition, encoding cultural conceptualizations (Sharifian, 2017) analysed through cultural schemas, categories and metaphors.

Previous studies have examined cultural conceptualization in Persian (Dadgar et al., 2025; Farghani-Fard & Raghib-Doust, 2025) and Arabic resistance literature (Mohseni-Nia, 2009; Bidaj, 2011). No study has analysed "resistance" in "Sirhan La Yatasallam Mafatih al-Quds" within Sharifian's framework. The poem, from al-'Ahd al-Ātī (Dunqul, 1987), composed in the 1970s with implicit reference to Sadat's negotiations with Israel, pursues two ideologies: peace and compromise are betrayal, and dignity is won through resistance.

2. Research Questions and Hypotheses

The study pursues two questions: (1) Which cultural pragmatic schemas find linguistic expression in Dunqul's poetic language? (2) How are the categories and metaphors used to conceptualize resistance culturally realized in language? The study is qualitative and descriptive-analytic, with no testable hypotheses.

3. Data and Methodology

The study adopts a descriptive-analytic approach based on Sharifian's (2017) Cultural Linguistics. The poem was selected purposively for its Palestinian resistance theme, allusions to Egypt's 1970s politics, and seven-section (iṣḥāḥ) structure with cultural-religious function. The data are the Arabic text (Dunqul, 1987, pp. 344–349). The tools are Sharifian's (2017) three tools and the "pragmatic set" (Mey, 2010), linking a pragmatic schema, a situated speech act (pragmeme) and a concrete speech act (pract).

The analysis proceeded in six steps: repeated reading; fixing the unit of analysis; extracting initial codes; sorting codes into cultural categories and prototypes; identifying pragmatic schemas; and final interpretation. Inter-coder agreement exceeds 85%; the study is limited to the written text.

4. Results

Eight cultural pragmatic schemas were identified across the title and seven sections: "resistance", "political betrayal", "steadfastness and patience with hope", "humiliation and disgrace following compromise", "readiness for war", "sanctification of struggle", "lack of freedom of expression and suffocation", and "resistance-oriented nationalism".

In the title, "Sirhan" is a category containing "punishing the traitor", "non-compromise" and "revolutionary activism", giving form to the schema "resisting" through the situated speech act "non-acceptance of Israel" and the concrete speech act "Sirhan does not hand over the keys to Jerusalem"; "iṣḥāḥ" moves suffering from political to sacred. In the first section, the Joseph schema activates sub-schemas of "betrayal by brothers", "waiting for return" and "final victory after suffering", casting Jerusalem as Jacob. "Canaan" shifts the homeland to a "divine inheritance", while "money-changers", "cowards" and "tribute" place the ruler in betrayal, in contrast to "the Lord of Hosts".

In the second section, "the mask of oil" conceptualizes economic dependence and political betrayal, and "who dares to bell the cat" activates courage. In the third, "Fairuz" is a cultural metaphor for southern Lebanon, while "rain of fire" and "the rifle enters all the houses" embody aggression. In the fourth section, freedom of expression is recategorized through "counterfeit", "fearful", "dark" and "still"; "the sun is the counterfeit dinar" expresses suffocation, and "the still heart" and "the living dead" construct the in-group/out-group boundary.

In the fifth, Jordan is recategorized into humiliation through "weeping", "blood", "dogs" and "smoke", while "Īliyā'" ties Jerusalem to a sacred heritage. In the sixth, "coffee", "sandwich", "pistol" and "ammunition" are basic necessities, normalizing readiness for war; "the hand of Jerusalem is on the trigger" makes Jerusalem a fighter; negotiation (oil, chestnuts) is betrayal

(Chevalier & Gheerbrant, 2008). In the seventh, "may the bullet forgive your sin that is yet to come" (cf. Qur'an, 48:2) recategorizes the bullet from death to purification, forming the schema of sacred defence.

5. Discussion

First, resistance has an oppositional structure: it is always defined against betrayal, humiliation or suffocation. In the first, second, fifth and sixth sections, schemas of betrayal appear beside those of steadfastness, courage and readiness for war, fixing the boundary between "us" (the authentic Arab, Jerusalem, the Lord of Hosts) and "them" (the money-changers, the compromising ruler, "the living dead").

Second, names and lexical stimuli carry distributed cognition. "Sirhan", "Fairuz", "Īliyā'", "Canaan" and the Joseph schema are drawn from the collective memory bank and reconceptualized, building common ground between poet and audience. Full comprehension requires an audience holding this knowledge.

Third, recategorization is the poem's ideological mechanism. The homeland moves from territory to divine inheritance, the bullet from death to forgiveness, Jerusalem from land to fighter, and the nation's suffering from political to sacred, carrying the two opening ideologies from political slogan to cultural category, moving the audience from passivity to activism.

Fourth, embodiment and religious-social roots of cultural metaphors are central. Blindness, the still heart, the rain of fire and the hand on the trigger turn suffering and steadfastness into bodily experience. "The mask of oil" and "the hand of God" arise from the religious beliefs of Arab society (Sharifian, 2017).

Fifth, the "pragmatic set" makes the analysis systematic: a schema ("resisting") is realized in a situated speech act ("non-acceptance of Israel") and concrete speech acts, the interpretation resting on intratextual evidence.

6. Conclusion

Resistance in this poem is not abstract but pragmatic schemas entrenched in the distributed cognition of Arab society. To the first question, eight cultural pragmatic schemas were identified, acquiring meaning in oppositional relations. To the second, by invoking the Joseph schema, recategorizing homeland and bullet, and using cultural metaphors, Dunqul reconceptualizes resistance as a cultural identity rooted in Arab history, religion and bodily experience, showing the effectiveness of Cultural Linguistics for analysing contemporary Arabic poetry.

دانشگاه تهران

پژوهش‌های زبانی

شاپای الکترونیکی: ۲۶۷۶-۳۳۶۲

https://jolr.ut.ac.ir/

مفهوم سازی فرهنگیِ «مقاومت» در قصیده «سرحان لایتسلّم مفاتیح القدس» از أمل دنقل

پریا رزمدیده[۱]، آزاده قادری[۲]✉

۱. دانشیار زبان‌شناسی، گروه زبان‌شناسی، دانشگاه ولی عصر رفسنجان، کرمان، ایران. رایانامه: p.razmdideh@vru.ac.ir

۲. نویسنده مسئول، استادیار زبان وادبیات عربی، گروه زبان وادبیات عربی، دانشگاه شهید باهنر، کرمان، ایران. رایانامه: a.ghaderi@uk.ac.ir

اطلاعات مقاله

نوع مقاله:
علمی – پژوهشی
تاریخ دریافت:
۱۴۰۵/۰۴/۲۷

تاریخ بازنگری:
۱۴۰۵/۰۵/۲۵

تاریخ پذیرش:
۱۴۰۵/۰۶/۲۰

تاریخ انتشار:
۱۴۰۵/۰۶/۳۰

واژه‌های کلیدی:
مفهوم‌سازی فرهنگی، مقاومت، أمل دنقل، قصیدهٔ سرحان لایتسلم مفاتیح القدس، طرحواره‌های کاربردشناختی.

چکیده

مفهوم‌سازی فرهنگی، به‌مثابهٔ یکی از حوزه‌های نوین زبان‌شناسی فرهنگی، بر این پیش‌فرض استوار است که بسیاری از ویژگی‌های زبان‌های بشری، ریشه در باورها، سنت‌ها و جهان‌بینی گویشوران دارد و از طریق طرحواره‌های فرهنگی، مقوله‌بندی و استعاره‌های مفهومی رمزگذاری می‌شود. پژوهش حاضر با هدف واکاوی مفهوم‌سازی فرهنگی «مقاومت» در قصیدهٔ سیاسی–اجتماعی «سرحان لایتسلم مفاتیح القدس» از أمل دنقل (۱۹۸۷) انجام شده‌است. مسألهٔ اصلی پژوهش حاضر این است که دنقل با چه سازوکارهای زبان‌شناختی، مفهوم مقاومت را در پیوند با مؤلفه‌های فرهنگی جامعهٔ عربی بازنمایی و بازمفهوم‌سازی کرده‌است. این جستار با روش توصیفی–تحلیلی و با تکیه بر چارچوب زبان‌شناسی فرهنگی شریفیان (۲۰۱۷) به بررسی هفت مقطع (إصحاح) قصیده پرداخته‌است. یافته‌ها نشان می‌دهد که مقاومت در این قصیده نه‌تنها یک مفهوم انتزاعی نیست؛ بلکه مجموعه‌ای از طرحواره‌های کاربردشناختی تثبیت‌شده در شناخت توزیع‌شدهٔ جامعهٔ عربی است. در هفت إصحاح، هشت طرحوارهٔ کاربردشناختی فرهنگی شناسایی شد: «مقاومت»، «خیانت سیاسی»، «پایداری و صبر توأم با امید»، «ذلت و خواری در پی سازش»، «آمادگی برای جنگ»، «قداست‌بخشی به مبارزه»، «عدم آزادی بیان و خفقان» و «ملی‌گرایی مقاومت‌محور». این طرحواره‌ها در رابطه‌ای تقابلی معنا می‌یابند؛ یعنی هرگونه بازنمایی مقاومت، در برابر خیانت یا ذلت مفهوم‌سازی می‌شود. همچنین شاعر با فراخوانی طرحوارهٔ دینی حضرت یوسف، فاجعهٔ معاصر فلسطین را در قالب الگویی مقدس بازمفهوم‌سازی کرده و زمینهٔ مشترکی میان ذهن خود و حافظهٔ تاریخی مخاطب ایجاد نموده‌است. بازمقوله‌بندی «وطن» از قلمرو جغرافیایی به «ارث الهی»، و «گلوله» از ابزار مرگ به «ابزار تطهیر و آمرزش»، از دیگر دستاوردهای پژوهش است که مرزهای مفهومی رایج را جابه‌جا می‌کند. پژوهش حاضر در نهایت نشان می‌دهد که دنقل با تکیه بر توانش فرافرهنگی، مقاومت را از یک کنش سیاسی صرف به هویتی فرهنگی ریشه‌دار در تاریخ، مذهب و تجربهٔ جسمانی انسان عربی تبدیل می‌کند و چارچوب زبان‌شناسی فرهنگی را به‌عنوان ابزاری کارآمد برای تحلیل لایه‌های پنهان شعر معاصر عربی تأیید می‌نماید.

استناد: رزمدیده، پریا، قادری،آزاده ؛(۱۴۰۵): بررسی رابطه‌ی بسامد واژگانی و توزیع طبقات واج آغازین در واژه‌های پربسامد فارسی. پژوهش‌های زبانی، سال ۱۷، شمارهٔ ۱، بهار و تابستان– پیاپی ۳۲، (۷۷–۵۳).

DOI: 10.22059/jolr.2026.418452.666966

CC BY NC

ناشر: مؤسسهٔ انتشارات دانشگاه تهران. © نویسندگان: پریا رزمدیده،آزاده قادری

۱. مقدمه

زبان‌شناسی فرهنگی به پژوهش دربارهٔ رابطهٔ زبان و فرهنگ می‌پردازد. یکی از مفاهیم کلیدی در زبان‌شناسی فرهنگی، شناخت فرهنگی است. شناخت فرهنگی نوعی شناخت پویا است[1] که در نتیجهٔ تعامل‌های زبان‌شناختی و اجتماعی بین افراد در طول زمان و مکان حاصل می‌شود (کاولی[2] و والی[3]–تورانگو، ۲۰۱۳). از دیدگاه زبان‌شناسی فرهنگی، بررسی زمینه‌های اجتماعی و فرهنگی در زبان به بررسی مفهوم‌سازی‌های فرهنگی می‌انجامد؛ زیرا کاربرد زبان برای انتقال معنی بر این مفهوم‌سازی‌ها استوار است. در زبان‌شناسی فرهنگی پژوهشگر با یک یا چند ویژگی خاص زبانی مواجه می‌شود که به نوعی مفهوم‌سازی‌های فرهنگی خاصی را شکل می‌دهند یا رمزگذاری می‌کنند. ازاین‌رو، پژوهشگر دست به تحقیق دربارهٔ ویژگی یا ویژگی‌هایی می‌زند که برای اعضای یک جامعهٔ زبانی معنی خاصی را القا می‌کند و مهم است. مفهوم‌سازی‌های فرهنگی بازتاب ویژگی‌هایی از زبان‌های بشری است که ریشه در باورها، عقاید و سنت‌های مذهبی، سبک زندگی گویشوران و تصوراتشان نسبت به خود، دیگران و جهان اطرافشان دارد. این مفهوم‌سازی‌ها ساخته و پرداختهٔ فرهنگ است و همهٔ تجارب بشری را دربرمی‌گیرد (شریفیان، ۲۰۱۷: ۲). مفهوم‌سازی‌های فرهنگی در قالب طرحواره‌های کاربردشناختی نمود می‌یابند. در واقع، طرحواره‌های کاربردشناختی طرحواره‌هایی فرهنگی هستند که به صورت ناهمگن میان اعضای یک جامعهٔ زبانی توزیع شده‌اند. به عبارت دیگر، همهٔ جنبه‌های این طرحواره‌ها در دسترس همهٔ گویندگان زبانی نیست . طرحواره‌های فرهنگی مانند یک زمینهٔ مشترک میان مخاطبان عمل می‌کنند و باعث میشوند افراد بتوانند معانی فرهنگی را منتقل کنند. طبق روانشناسی شناختی، طرحواره‌های فرهنگی در یک جامعهٔ زبانی مشترک هستند؛ اما به شناخت افراد نیز بستگی دارند (شریفیان، ۲۰۱۷: ۱۱)

پژوهش حاضر مفهوم‌سازی‌های فرهنگیِ «مقاومت» را در قصیدهٔ «سرحان لایتسلم مفاتیح القدس» أمل دنقل به روش توصیفی–تحلیلی در پاسخ به سؤالات زیر بررسی می‌کند: ۱. چه طرحواره‌های فرهنگی کاربردشناختی در زبان شعری أمل دنقل نمود زبانی یافته‌اند؟ ۲. چگونه مقوله‌ها و استعاره‌های بکار رفته برای مفهوم‌سازی فرهنگی مقاومت در زبان نمود یافته‌اند؟

۲. پیشینهٔ تحقیق

مفهوم‌سازی فرهنگی به عنوان یکی از حوزه‌های نوین میان‌رشته‌ای، پیوندی عمیق میان زبان، فرهنگ و شناخت انسانی برقرار می‌کند. از سوی دیگر، مفهوم مقاومت در ادبیات عربی معاصر، به ویژه در گفتمان شعری پیرامون فلسطین و قدس، از غنی‌ترین مفاهیمی است که قابلیت بالایی برای تحلیل در چارچوب زبان‌شناسی فرهنگی دارد. در ادامه، پیشینهٔ پژوهش در دو محور اصلی ارائه می‌شود: مفهوم‌سازی فرهنگی و مطالعات مقاومت با رویکرد زبان‌شناختی و گفتمانی.

۲. ۱. مفهوم‌سازی فرهنگی

پالمر[4] (۱۹۹۶) نخستین بار به صورت نظام‌مند به رابطهٔ زبان، تصورات ذهنی و فرهنگ پرداخت. همچنین شریفیان و پالمر (۲۰۰۷) نخستین گام‌های نظام‌مند در کاربست زبان‌شناسی فرهنگی در آموزش زبان و ارتباطات میان‌فرهنگی را نشان دادند. شریفیان (۲۰۰۸)، پایه‌گذار اصلی حوزهٔ زبان‌شناسی فرهنگی، به بررسی مفهوم‌سازی‌های فرهنگی اندام‌های درونی بدن در زبان‌ها و فرهنگ‌های گوناگون می‌پردازد و یکی از منابع کلیدی در حوزه شناخت فرهنگی و بدن‌مندی زبان است. در همین راستا، شریفیان(۲۰۱۱، ۲۰۱۵) مدل نظری میان‌رشته‌ای از مفهوم‌سازی‌های فرهنگی و زبان را ارائه می‌دهد که بر پایهٔ شناخت فرهنگی استوار است. این مدل از ابزارهای تحلیلی زبان‌شناسی شناختی، انسان‌شناسی شناختی،

1 . enactive cognition
2 . Cowley
3 . Vallée-Tourangeau
4 . Palmer

زبان‌شناسی انسان‌شناختی و روان‌شناسی شناختی بهره می‌برد و برای تحلیل گفتمان سیاسی، ارتباطات میان‌فرهنگی و کاربردشناسی بینافرهنگی کاربرد دارد. شریفیان (۲۰۱۷) را می‌توان به‌روزرسانی و تکمیل کتاب ۲۰۱۱ وی دانست. شریفیان در این کتاب نشان می‌دهد که چگونه ابزارهای تحلیلی زبان‌شناسی فرهنگی می‌توانند پژوهش‌هایی عمیق در زمینهٔ ریشه‌یابی فرهنگی زبان در تمام جنبه‌های حیات انسانی تولید کنند. در اثر صادق‌پور و شریفیان (۲۰۲۱) که پس از درگذشت شریفیان منتشر شده، چارچوب‌های نظری و تحلیلی برگرفته از شناخت فرهنگی، مفهوم‌سازی و زبان را برای تبیین تأثیرات عمیق مفاهیم فرهنگی بر تنوعات انگلیسی در سراسر جهان به کار می‌گیرد. ولف[1] و پولتسنهاگن (۲۰۲۴)[2] به بازتعریف «مفهوم‌سازی فرهنگی» پرداخته و نسبت زبان‌شناسی فرهنگی با جامعه‌شناسی شناختی را روشن می‌سازند.این اثر حاصل مباحثات نظری با شریفیان در سال‌های پایانی زندگی او است و تلاشی برای استحکام‌بخشی به پارادایم این حوزه به شمار می‌رود. لئون–آراوز[3] و فابر (۲۰۲۴)[4] در مطالعه‌ای به تعامل میان زبان، فرهنگ و مفهوم‌سازی در حوزهٔ اصطلاح‌شناسی شناختی پرداخته‌اند. آن‌ها فرهنگ را به عنوان کلیت معانی، ایده‌ها و باورهای مشترک میان اعضای یک گروه اجتماعی–فرهنگی تعریف می‌کنند و نشان می‌دهند که مفهوم‌سازی‌های وابسته به فرهنگ در تعامل اعضای جامعه با محیط خود تکوین می‌یابند و در طول نسل‌ها بازتعریف می‌شوند. زبان به عنوان اصلی‌ترین واسطه انتقال فرهنگی، دانش فرهنگی مشترک را در قالب واژگان رمزگذاری می‌کند.در زمینهٔ مفهوم‌سازی‌های فرهنگی پژوهش‌های مختلفی در زبان فارسی انجام شده‌است که در ادامه به اختصاری به برخی از آن‌ها می‌پردازیم: بردبار و همکاران (۱۳۹۸) روراستی تعارف‌های فارسی را در دو جنس، با تکیه بر طرح‌واره‌های فرهنگی و مفهوم شناخت توزیعی، بررسی کرده‌اند. آنان با تحلیل مکالمه در پیکره‌ای از مکالمات واقعی و فیلم‌های درام خانوادگی، «آبرو» را طرح‌وارهٔ مرکزی تعارف دانسته و ۱۵ طرح‌وارهٔ خرد و هفت طرح‌وارهٔ کلان استخراج کرده‌اند. سپس روراستی تعارف‌های زنان و مردان را با پرسش‌نامه سنجیده‌اند. نتایج نشان داد که برخلاف باور عمومی تفاوت معناداری میان دو جنس نیست و فقط دامنهٔ روراستی در زنان گسترده‌تر است. طرح‌واره‌های خرد با جنسیت تفاوت می‌کند، اما طرح‌واره‌های کلان در هر دو جنس مشترک است. همچنین انوشه و همکاران(۱۴۰۰) در مقالهٔ «مفهوم‌سازی احترام میان والدین و فرزندان: بررسی زبان اجتماع در شاهنامه فردوسی» با رویکرد زبان‌شناسی فرهنگی شاهنامه را مورد واکاوی قرار داده و نشان دادند که ارزش فرهنگی و اجتماعی احترام به صورت کنش کلامی مانند «آفرین کردن» و یا کنش غیرکلامی مانند «نواختن» و «خاک بوسیدن» مفهوم‌سازی شده‌اند که مفاهیمی مانند «نواختن» و «چشم بوسیدن» از جانب والدین و «خاک بوسیدن» و «بر زمین سرنهادن» از جانب فرزندان در روابط اجتماعی به کار می رفته‌است. در اثری دیگر خادمی، ابوالحسنی و محمودی بختیاری (۱۴۰۰) در پژوهشی مفهوم‌سازی فرهنگی «خشم» در گویش بختیاری منطقه زز و ماهرو را بر مبنای زبان-شناسی فرهنگی مطالعه کردند. یافته‌ها نشان داد مفهوم‌سازی خشم در این گویش با عناصر بومی، ساختار زیست‌بوم، الگوهای رفتاری و نظام فرهنگی–اجتماعی این خطه پیوندی عمیق دارد و خشم در قالب استعاره‌ها و مقوله‌های فرهنگی خاصی بازتاب می‌یابد. همچنین حیدری و همکاران (۱۴۰۳) در پژوهش «بررسی شناختی مفهوم‌سازی نام‌اندام «عین» در اصطلاحات زبان عربی»،اندام «عین» را به عنوان پربسامدترین اندام‌واژه در فرهنگ سه جلدی «المعجم الموسوعی للتعبیر الاصطلاحی فی اللغه العربیه» اثر «محمد محمد داود» مورد واکاوی قرار دادند. بررسی داده‌ها حاکی از آن است که نام‌اندام «عین» در این زبان ابزاری شناختی است که مفهوم‌پردازی حوزه‌های متعددی را شامل می‌شود. در همین راستا، درویش‌پور، مرادی و نجفی (۱۴۰۴) در «تحلیل پیکره‌محور و فرهنگ ـکاربردشناختی سوگند در گفتمان قرآن بر

1 . Wolf
2 . Polzenhagen
3 . León-Araúz
4 . Faber

اساس چارچوب زبان‌شناسی فرهنگی شریفیان (۲۰۱۷)» نشان دادند سوگندهای قرآنی تجلی «طرح‌واره‌های کاربردشناختی فرهنگی» هستند؛ به‌گونه‌ای که هر رخداد سوگند، فراتر از یک ساخت زبانی، بازتاب شبکه‌ای از باورهای دینی، هنجارهای اخلاقی و الگوهای معناپردازی فرهنگی است. در اثری دیگر، فرقانی‌فرد و رقیب‌دوست (۱۴۰۴) مفهوم‌سازی‌های استعاری ازدواج را در زبان فارسی با روش توصیفی–تحلیلی و پیکره‌مدار بررسی کرده‌اند. یافته‌ها نشان می‌دهد که «ازدواج مبارزه است»، «ازدواج شراکت است»، «ازدواج مسیر است» و «ازدواج قرارداد است» از پرکاربردترین مفهوم‌سازی‌ها هستند و ردپای فرهنگ در عبارت‌های زبانی این استعاره‌ها کاملاً مشهود است.

۲-۲. مفهوم مقاومت در ادبیات و گفتمان

محسنی‌نیا (۱۳۸۸) در پژوهشی با عنوان «مبانی ادبیات مقاومت معاصر ایران و عرب» به گسترش مفهوم ادبیات مقاومت در ادبیات معاصر جهان به ویژه در دو حوزهٔ ایران و عرب پرداخته‌است. این پژوهش ویژگی‌های خاص این گونه ادبی در جهان معاصر را با نگاهی تطبیقی تحلیل می‌کند و یکی از منابع کلیدی برای مطالعات بینافرهنگی مقاومت به شمار می‌رود. کتاب «مقاومت و پایداری در شعر عرب: از آغاز تا امروز» نوشتهٔ بیدج (۱۳۹۰) یکی از مهم‌ترین منابع در زمینهٔ تکامل شعر مقاومت عربی است. بیدج در این کتاب به این نکته اشاره دارد که شعر مقاومت به معنای رایج امروزی، هرچند ادامه‌دهندهٔ مقاومت در شعر کلاسیک عرب است، اما در قرن بیستم با تحولات سیاسی و اجتماعی منطقه هم‌آوا شده و به تدریج به گفتمانی فراگیر در ادبیات عرب تبدیل شده‌است . در بررسی مفهوم مقاومت نجم (۲۰۱۴) در کتاب «أدب المقاومة المفاهیم والمعطیات آن» به واکاوی ادبیات مقاومت، مفهوم آن و تقابل آن با انقلاب و نقش زبان وآفرینش ادبی در ادبیات مقاومت و بررسی ادبیات مقاومت در قبل و بعد اسلام پرداخته‌است. زارع و هراتی (۲۰۲۰) از منظر نظریهٔ استعاره مفهومی (لیکاف[1] و جانسون[2]، ۱۹۸۰) اشعار محمود درویش را تحلیل کرده و نشان می‌دهند که درویش به طور گسترده از استعاره‌های مفهومی برای ترسیم مفهوم مقاومت فلسطین بهره برده و این روش شیوه‌ای ساده برای بیان اندوه و خاطرات دردناک یک ملت تحت اشغال بوده‌است. هارب[3] (۲۰۲۱) در مطالعهٔ خود دربارهٔ شعر معاصر عرب–آمریکایی، مفهوم مقاومت را به عنوان «نیرویی که به چالش کشندهٔ سلطه است» تعریف می‌کند که در بازاندیشی نسبت به پارادایم‌های سنتی زمان، مکان، زبان و ارزش مداخله می‌کند. این رویکرد برای تحلیل قصیده‌هایی که در مرزهای فرهنگی و زبانی نوشته شده‌اند، بسیار راهگشاست. همچنین عبدی و جرست (۱۴۰۱) در پژوهش «بررسی مؤلفه‌های مکتب رمانتیک در اشعار مقاومت (مسعدمحمد زیاد)» به بررسی جلوه‌های این مکتب در اشعار پایداری این شاعر پرداخته‌اند و یافته‌های پژوهش حاکی از آن است که مؤلفه‌هایی همچون حسرت از نابسامانی‌ها و دردها و اوضاع نامناسب محیط، یادآوری معشوق و دوران کودکی، انعکاس غم و تنهایی، حسرت از جنایات رژیم اشغال‌گر، آرمان‌گرایی، آزادی از قید و بندها و مواردی از این دست، در گفتار شاعرانهٔ مسعدزیاد به‌شکل بارزتری نمود یافته و بدین ترتیب شاعر توانسته نهایت اندوه خود را با پردازشی رمانتیکی و با تکیه بر موضوعات مقاومت‌محور به نحو مطلوب‌تری به مخاطب انتقال دهد. نظری تریزی، نظری و خاقانی اصفهانی (۱۴۰۳) به بررسی کارکرد اسلوب‌های انشائی در شعر مقاومت فلسطین پرداخته و دلالت‌ها و کارکردهای بکارگیری این اسالیب را در بیان معنا و هدفی که مورد قصدِ شاعر است واکاوی کرده و مشخص گردیده که شاعر با هدف تهدید، تشویق، تحسر، مبارزه از این روش بیانی استفاده کرده‌است. در مطالعه‌ای دیگر، منصوری، حسینی و صدرالدینی (۱۴۰۳) به بررسی بن‌مایه‌های ادبیات مقاومت در هر دو رومان پرداخته و دریافته‌اند که مسالهٔ تجاوز، تخریب، غرات اموال، کشتار مردم از مضامین مشترک در هر دو رمان بوده و محرومیت و نداشتن سلاح جهت دفاع نیز از مضامینی است که در هر دو اثر به چشم می‌خورد. علاوه‌براین، ابوقادر (۲۰۲۲) به تحلیل

1. Lakoff
2. Johnson
3. Harb

تقابل «خود» (مقاومت فلسطینی) و «دیگری» (صهیونیست) در شعر سمیح القاسم می‌پردازد و نشان می‌دهد که این تقابل دیالکتیکی چگونه بافت مفهومی و استعاری شعر مقاومت را شکل می‌دهد. در نهایت، رشید (۲۰۲۴) در پژوهشی نشان می‌دهد شعر «قصیده الأرض» محمود درویش چگونه به بازتاب شرایط سیاسی–اجتماعی فلسطین تبدیل می‌شود و چگونه زبان شاعرانه به فضایی برای بیان خاطرات شخصی و جمعی و مقاومت فرهنگی بدل می‌گردد.

با توجه به آثار فوق دربارهٔ مفهوم‌سازی فرهنگی و ادبیات مقاومت عربی، آنچه پژوهش حاضر را از مطالعات دیگر متمایز می‌سازد این است که آثار پیشین مفهوم‌سازی فرهنگی را در سطح یک مفهوم یا یک کنش زبانی (تعارف، احترام، خشم، سوگند، ازدواج)، یک مفهوم یا قلمرو تصویری واحد در متون کلاسیک و داده‌های روزمره، ایدئولوژی در گفتمان رسانه‌ای و سیاسی یا مفهوم «مقاومت» را در سطح مضمون و استعاره بررسی کرده‌اند. اما پژوهش حاضر برای نخستین بار «مقاومت» را به‌صورت شبکه‌ای از طرح‌واره‌های کاربردشناختی فرهنگی در یک قصیدهٔ سیاسی معاصر تحلیل می‌کند و نشان می‌دهد شاعر چگونه با بازمقوله‌بندی، مقاومت را در شناخت توزیع‌شدهٔ جامعهٔ عربی به هویتی فرهنگی و ایدئولوژیک تبدیل می‌کند.

۳. روش تحقیق

پژوهش حاضر با رویکردی توصیفی-تحلیلی و با تکیه بر چارچوب زبان‌شناسی فرهنگی (شریفیان، ۲۰۱۷) به بررسی مفهوم‌سازی فرهنگی «مقاومت» در قصیدهٔ «سرحان لایتسلم مفاتیح القدس» از أمل دنقل پرداخته‌است. روش‌شناسی این پژوهش در چند مرحلهٔ مشخص طراحی و اجرا شده‌است :

۳– ۱. جامعه و نمونهٔ پژوهش جامعهٔ پژوهش، کل دیوان‌های شعری أمل دنقل است. از میان آن‌ها، قصیدهٔ «سرحان لایتسلم مفاتیح القدس» از دیوان «العهد الآتی» (۱۹۸۷) به‌صورت هدفمند به‌عنوان نمونه انتخاب شد. ملاک‌های انتخاب عبارت بودند از ۰ :ارتباط مستقیم قصیده با موضوع مقاومت فلسطین و قدس؛ ۰اشاره‌های صریح و ضمنی به تحولات سیاسی-اجتماعی مصر در دههٔ ۱۹۷۰ (دوران ریاست انور سادات و مذاکرات صلح با اسرائیل)؛ ۰وجود ساختار هفت‌إصحاحی که خود نشان از کاربست فرهنگی-دینی دارد و امکان تحلیلِ مقوله‌بندی‌های فرهنگی را فراهم می‌کند.

۳-۲. گردآوری داده‌های پژوهش

متن کامل قصیده (شامل ۷ إصحاح) به زبان عربی است که از نسخهٔ چاپی معتبر (دنقل، ۱۹۸۷: ۳۴۴-۳۴۹) استخراج شده‌است. برای اطمینان از دقت، متن با نسخه‌های دیگر دیوان مقابله شد. همچنین ترجمهٔ روان و تحت‌اللفظی تمام ابیات به زبان فارسی تهیه شد تا درک مفاهیم فرهنگی تسهیل شود.

۳-۳ .ابزار و چارچوب تحلیل تحلیل

بر اساس سه ابزار اصلی زبان‌شناسی فرهنگی(شریفیان، ۲۰۱۷) انجام شده‌است :۱ .طرح‌واره‌های فرهنگی (به‌ویژه طرح‌واره‌های کاربردشناختی ۲. .مقوله‌های فرهنگی و ۳ .استعاره‌های فرهنگی. علاوه‌براین، برای تحلیل کاربردشناختی، از مفهوم «مجموعهٔ کاربردشناختی» (شریفیان، ۲۰۱۷: ۵۴) بهره گرفته شد که رابطهٔ سلسله‌مراتبی میان طرح‌وارهٔ کاربردشناختی، کارگفت‌های موقعیتی و کارگفت‌های عینی را نشان می‌دهد .

۳-۴ .گام‌های اجرایی تحلیل در شش گام زیر انجام شد:

۱. خوانش مکرر و دقیق متن – کل قصیده چندین بار توسط دو پژوهشگر به‌طور مستقل خوانده شد تا آشنایی کامل با بافت زبانی و تاریخی حاصل شود ۲. .تعیین واحد تحلیل، مصرع به‌عنوان کوچک‌ترین واحد معنادار شعری در نظر گرفته شد؛ همچنین گروه‌های چند مصرعی که یک مفهوم کامل را منتقل می‌کردند، به‌عنوان واحدهای بزرگ‌تر تحلیل شدند . ۳ .استخراج کدهای اولیه– نگارندگان واژگان، عبارات و کنش‌های اجرایی مرتبط با مفاهیمی چون «مقاومت»، «خیانت»، «پایداری»، «آزادی»، «جنگ» و «صلح» را علامت‌گذاری کردند. این کدگذاری با درنظر گرفتن بافت

موقعیتی (اشاره به رویدادهای تاریخی مانند مذاکرات انور سادات) انجام شد. ۴ .دسته‌بندی کدها در مقوله‌های فرهنگی– کدهای مشابه در قالب مقوله‌های مفهومی (مانند «وطن»، «رهبر»، «دشمن»، «شهادت») سازماندهی شدند. برای هر مقوله، محرک‌های واژگانی مشخص گردید (مثلاً «رب الجنود» در برابر «صراف». ۵. شناسایی طرحواره‌های کاربردشناختی– از طریق ترکیب کدها و مقوله‌ها، طرحواره‌های انتزاعی‌تر مانند «مقاومت کردن»، «خیانت سیاسی»، «آمادگی برای جنگ» و «قداست‌بخشی به مبارزه» استخراج شد. برای هر طرحواره، کارگفت‌های موقعیتی (مانند «عدم پذیرش اسرائیل») و کارگفت‌های عینی (عبارات شعری خاص مانند «سرحان لایتسلم مفاتیح القدس») مشخص گردید و در جداول ارائه شد. ۶. تفسیر نهایی با تکیه بر شناخت فرهنگی– هر طرحواره در بافت شناخت توزیع‌شدهٔ جامعهٔ عربی (با تکیه بر پیشینهٔ تاریخی، دینی و اجتماعی) تفسیر گشت. بدین منظور، منابع تاریخی مرتبط با رویدادهای مصر، فلسطین و اردن در دههٔ ۱۹۷۰ بازخوانی شد و نیز دانش رایج در حافظهٔ جمعی عرب‌ها دربارهٔ شخصیت‌هایی مانند فیروز، یوسف و سرحان مدنظر قرار گرفت.

۳-۵ .افزایش روایی و پایایی

برای افزایش روایی، تحلیل بر اساس چارچوب نظری مشخص (زبان‌شناسی فرهنگی شریفیان) انجام شد و همهٔ مفاهیم عملیاتی‌سازی شدند. برای پایایی، دو پژوهشگر مستقل مراحل کدگذاری و دسته‌بندی را به‌طور جداگانه انجام دادند و سپس نتایج با یکدیگر مقایسه و موارد اختلاف از طریق بحث و بازبینی متن حل شد. میزان توافق بین‌کدگذاران بیش از ۸۵ درصد بود که نشان از پایایی مطلوب دارد.

۶-۳. محدودیت‌های روش‌شناختی

پژوهش حاضر صرفاً بر پایهٔ متن نوشتاری قصیده و بدون مصاحبه با گویشوران یا مخاطبان بومی انجام شده‌است؛ ازاین‌رو، تعبیر طرحواره‌ها بر اساس شواهد درون‌متنی و دانش فرهنگی عمومی محققان صورت گرفته است. همچنین به دلیل ماهیت کیفی پژوهش، تعمیم‌پذیری یافته‌ها به کل اشعار دنقل یا دیگر شاعران نیازمند پژوهش‌های تکمیلی است .

۴. مبانی نظری

زبان‌شناسی فرهنگی به مطالعهٔ آن دسته از ویژگی‌های زبان‌های بشری می‌پردازد که نشأت گرفته از مفهوم‌سازی‌های فرهنگی است. این مفهوم‌سازی ساخته و پرداختهٔ فرهنگ است و همهٔ تجارب زبان بشری را دربرمی‌گیرد (شریفیان، ۲۰۱۷: ۲). به‌عبارتی زبان‌شناسی فرهنگی به بررسی مفاهیم فرهنگی‌ای که اساس کاربردهای ما از زبان‌های بشری است، دو چارچوب نظری و تحلیلی ارائه می‌کند، همان‌طور که در شکل (۴. ۱) آمده‌است.

شکل ۴. ۱: نمایی کلی از چارچوب تحلیلی و نظری در زبان‌شناسی فرهنگی (شریفیان، ۲۰۱۷: ۳)

هستهٔ اصلی چارچوب نظری در زبان‌شناسی فرهنگی مفهوم شناخت فرهنگی است (شریفیان ۲۰۰۹، ۲۰۱۱). مفهوم شناخت فرهنگی بیانگر تعریفی بین‌رشته‌ای از شناخت است که فراتر از سطح ذهن فردی است (کلارک[1] و چالمرز[2]، ۱۹۹۸؛

1 .Celark
2. Chalmers

ساتن[1] ۲۰۰۵، ۲۰۰۶؛ ویلسن[2]، ۲۰۰۵) و زبان به عنوان جنبهٔ اصلی شناخت فرهنگی و به مثابهٔ بانک حافظهٔ جمعی دربردارندهٔ اطلاعات شناخت فرهنگی در یک جامعهٔ زبانی عمل می‌کند (واتیانگو[3]، ۱۹۸۶).

زبان در رابطه با مفهوم‌سازی فرهنگی نقش دوگانه‌ای ایفا می‌کند. از یک سو، تعامل‌های زبان‌شناختی در تکوین مفهوم‌سازی‌های فرهنگی نقش اساسی دارند؛ زیرا فضایی برای متکلمان یک جامعهٔ زبانی فراهم می‌کند تا به‌تنهایی یا گروهی دربارهٔ تجربیاتشان دست به معناسازی بزنند. از سوی دیگر، مفهوم‌سازی فرهنگی نه تنها از بسیاری جنبه‌های زبان (از جمله جنبه‌های ساختاری و کاربردی) بهره می‌برد بلکه آن را نیز منعکس می‌کند؛ ازاین‌رو، زبان‌شناسی فرهنگی مبتنی بر این فرضیه است که بسیاری از ویژگی‌های زبان‌های بشری مفهوم‌سازی‌های فرهنگی خود را رمزگذاری کرده‌اند یا با مثال‌های روشن نشان می‌دهند. به‌عبارتی دیگر، مفهوم‌سازی‌های فرهنگی در ویژگی بسیاری از زبان‌های بشری تثبیت یا جاسازی شده‌اند (شریفیان، ۲۰۱۷: ۲). چارچوب تحلیلی زبان‌شناسی فرهنگی ابزار مفیدی به‌دست می‌دهد که از طریق آن می‌توان ویژگی‌های زبانی را بررسی و با این روش رابطهٔ میان زبان و مفهوم‌سازی‌های فرهنگی را تحلیل کرد. این ابزار شامل طرح‌واره‌های فرهنگی، مقولهٔ فرهنگی و استعارهٔ فرهنگی است که در ادامه به توصیف آن‌ها پرداخته می‌شود.

طرح‌واره‌ها یا زیرطرح‌واره‌های فرهنگی شامل باورها، هنجارها، مقررات، انتظارات رفتاری و همچنین ارزش‌های مربوط به جنبه‌ها و بخش‌های گوناگون تجربه است. در شکل (۴. ۲) چارچوب تحلیلی زبان‌شناسی فرهنگی نشان داده می‌شود که چگونه ویژگی‌ها و سطوح گوناگون زبان از ویژگی‌های واژی–نحوی گرفته تا گفتمان و معنی از لحاظ معناشناسی کاربردشناختی در مفهوم‌سازی‌های فرهنگی– که در قالب طرح‌واره‌های فرهنگی، مقوله‌های فرهنگی و استعاره‌های فرهنگی شکل می‌گیرند– جاسازی می‌شوند.

شکل ۴. ۲: چارچوب تحلیلی زبان‌شناسی فرهنگی (شریفیان، ۲۰۱۷: ۸)

از دیدگاه شریفیان (۲۰۱۷: ۱۱) طرح‌واره‌های فرهنگی به عنوان اولین ابزار تحلیل از سه ابزار تحلیل اصلی در زبان‌شناسی فرهنگی، ساخته و پرداختهٔ فرهنگ هستند و زیرمجموعهٔ طرح‌واره‌های شناختی به‌شمار می‌روند. طرح‌واره‌های فرهنگی که ممکن است در برخی موارد زیرطرح‌واره‌هایی نیز داشته باشند در بسیاری از جنبه‌های زبان تثبیت شده‌اند. این طرح‌واره‌ها دربردارندهٔ معنی دایرةالمعارفی بوده و در بسیاری از مقوله‌های واژگانی زبان‌های بشری ریشه دارند. طرح‌واره‌های فرهنگی می‌توانند اساس معنی کاربردشناختی نیز داشته باشند. از این منظر که دانشِ پیش‌زمینه‌ای کارگفت‌ها در این طرح‌واره‌ها گنجانده شده و نه تنها برساختهٔ فرهنگ است، بلکه بین متکلمان زبان هم مشترک هستند. طرح‌واره‌های فرهنگی چارچوب تحلیلی برای بررسی ابزارهای کاربردشناختی از قبیل کارگفت‌ها یا

1. Sutton
2. Wilson
3. Wa Thiongo

رویدادهای گفتاری، کارگفت‌های موقعیتی[1] و کارگفت‌هایی عینی را فراهم می‌کندتا تصویری روشن از طرحواره‌های فرهنگی کاربردشناختی[2] حاصل شود. به گفتهٔ می[3] (۲۰۱۰: ۲۸۸۴) کارگفت‌های موقعیتی نمونه‌های اصلی، عمومی و موقعیتی از کنش‌های کاربردشناختی هستند که می‌توانند در یک یا چند موقعیت خاص تحقق یابند. از سوی دیگر، کارگفت‌های عینی به معنای نمودها یا نمونه‌هایی خاص از کارگفت‌های موقعیتی هستند. از نظر می (۲۰۱۰) برای ارائهٔ تفسیری صحیح از کارگفت‌های عینی بایست نسبت به بافت‌های موقعیتی و همچنین کارگفت‌های موقعیتی مرتبط و سازندهٔ یک کنش کاربردشناختی دانش کافی داشت؛ البته کارگفت‌های موقعیتی اغلب با فرضیات و انتظارات فرهنگی خاصی پیوند خورده‌اند که شناخت آن‌ها برای درک صحیح معانی کاربردشناختی حیاتی است (شریفیان، ۲۰۱۷: ۵۲). ازاین‌رو، طرحواره‌های فرهنگی‌ای که پایه و اساس معانی کابردشناختی، مثلاً معنای کارگفت‌ها است، طرحواره‌های کاربردشناختی[4] نامیده می‌شوند. زبان‌شناسی فرهنگی نیز با تکیه بر طرحواره‌های کاربردشناختی استدلال می‌کند که این طرحواره‌ها اغلب به‌عنوان یک زمینهٔ مشترک یا منبع بالقوهٔ دانش مشترک (مفروض) عمل می‌کنند و مخاطبان گفتگو حین ارتباط از آن بهره می‌برند.

در پژوهش‌های متعددی دربارهٔ زبان فارسی رابطهٔ سلسله‌مراتبی طرحواره‌های کاربردشناختی، کارگفت‌های موقعیتی و عینی بررسی شده تا دربارهٔ نقش طرحواره‌های کاربردشناختی در تحقق کارگفت‌های مختلف توضیح داده شود. در شکل (۴. ۳) این رابطهٔ سلسله‌مراتبی در قالب مجموعهٔ کاربردشناختی[5] نام گرفته‌است. شکل (۴. ۳) نشان می‌دهد یک طرحوارهٔ کاربردشناختی پایه و اساس تعدادی کارگفت موقعیتی است که همگی با کارگفت خاصی پیوند دارند و می‌توانند در قالب ساختار زبانی به‌صورت کارگفت‌های عینی به طریقی به منصهٔ ظهور برسند (شریفیان، ۲۰۱۷: ۵۴).

شکل ۴. ۳: نمونه‌ای از یک مجموعهٔ کاربردشناختی (شریفیان، ۲۰۱۷: ۵۴)

صورت دیگری از مفهوم‌سازی فرهنگی مقوله‌بندی است که از اساسی‌ترین فعالیت شناخت آدمی است (پلزنگاهن[6] و زیا[7]، ۲۰۱۵). مقوله‌بندی ذاتاً فرهنگی است و اغلب پژوهش‌های پیرامون آن متمرکز بر فراگیری و کاربرد مقوله‌هایی است که در یک فرهنگ مشترک هستند و با زبان پیوند محکمی دارند. به چنین مقوله‌های مقوله‌بندی مفهومی می‌گویند که در مواردی مانند اشیا/ حوادث، موقعیت‌ها، حالات ذهنی، ویژگی‌ها و ... وجود دارند (پلزنگاهن و زیا، ۲۰۱۵: ۱۴).

1.Pragmeme
2. pragmatic cultural schemas
3. Mey
4. pragmatic schemas
5. a pragmatic set
6.Polzenhagen
7. Xia

استعارهٔ مفهومی صورت دیگری از مفهوم‌سازی فرهنگی است. در زبان‌شناسی فرهنگی استعاره‌های مفهومی تحت نظریهٔ استعارهٔ مفهومی[1] (لیکاف[2] و جانسون[3]، ۱۹۸۰؛ لیکاف و ترنر[4]، ۱۹۸۹)بررسی می‌شوند. برخلاف طرح‌واره‌ها و مقوله‌های فرهنگی، استعاره‌های فرهنگی، همچون استعاره‌های مفهومی، شامل نوعی مفهوم‌سازی از حوزه‌های مختلفی به‌نام حوزه‌های مبدأ و مقصد هستند. استعاره‌های فرهنگی در زبان‌شناسی فرهنگی مفهوم‌سازی‌هایی فرهنگی هستند که بسیاری از آن‌ها ریشه در سنت‌های فرهنگی مانند طب سنتی و ادیان یا جهان‌بینی‌های باستانی دارند (شریفیان، ۲۰۱۷: ۱۷).

۵. بحث وبررسی

۱-۵. امل دنقل میراث‌دار فرهنگ واجتماع

محمد فهیم محارب أمل دنقل مشهور به دنقل در سال ۱۹۴۰ میلادی و به روایتی حداکثر ۱۹۴۲ میلادی در جنوب مصر دیده به جهان گشود. شرایط سیاسی، اجتماعی، اقتصادی در سال‌های ۱۹۴۲ تا ۱۹۸۰ میلادی که امل در آن رشد یافت از وی فردی متعهد، مسئولیت‌پذیر نسبت به جامعه، متفکر و در نهایت فردی انقلابی ساخت. شعر وی آنگاه که به پختگی رسید در خدمت جامعه و وطنش بود همانطورکه خودش اذعان داشته است: «پی بردم برای فرد کافی نیست که تنها شاعر و توانا بر سرایش شعر باشد بلکه باید نسبت به جریان‌های فکری و فرهنگی که در زمان آن وجود دارد نیز توجه داشته باشد» (صادق، ۱۹۹۸: ۲۳). امل وظیفه و کارکرد شعر را در راستای تغییر در شرایط کنونی می‌داند و می‌گوید: «واجب است شعر مرتبط با انقلاب و خیزش باشد؛ چراکه خود شعر انقلاب و شورش است و دیدگاه شعری مقدم بر واقعیت است، دیدگاهی است که می‌خواهد واقعیت را تغییر دهد و آن را نمی‌پذیرد، هرچند که در نزد بسیاری از مردم موردقبول باشد. به‌عبارت‌دیگر نگرش شعر در آرزوی واقعیت بهتر و ارتباطات بهتر میان مردم است و حتی به ارتباط متعالی‌تر و ارزشمندتر میان اشیاء اعتقاد دارد. شعر خود شورشی بر واقعیت و ارتباطات موجود و معمول در واقعیت است» (جحا، ۱۹۹۹: ۲۴۳). باتوجه به همین دیدگاه‌ها و نظراتش در مورد شعر است که حقیقتاً زبان شعری‌اش شورشی سیاسی–اجتماعی پنداشته می‌شود تا وجدان عربی را با بازخوانی میراث و سنت بزرگان عربی و اسلامی و توجه نسل شکست‌خوردهٔ خود به عظمت و مجد گذشته‌شان بیدار کند.

دنقل با سرایش قصیدهٔ «سرحان لا یتسلّم ممفاتیح القدس» در دههٔ ۱۹۷۰ میلادی که قصیده‌ای سیاسی از دیوان «العهد الآتی» است،اشارهٔ ضمنی به زمان ریاست انورسادات دارد، هنگامی که وی در تلاش بود به‌واسطهٔ «هنری آلفرد کسنیجر»[5] وزیر خارجهٔ اسبق آمریکا، معاهدهٔ صلح میان اسرائیل و فلسطین را محقق کند. أمل با تکیه بر بن‌مایه‌های فرهنگی اشارهٔ ضمنی به مذاکرات انورسادات با اسرائیل دارد و با ابزارهای زبانی تلاش می‌کند این قصیده را کنشی علیه شرایط سیاسی–اجتماعی موجود قرار دهد و دو ایدئولوژی را درنظر دارد: ۱- صلح با دشمنان و چانه‌زنی و سازش با اسرائیل خیانت است و موجب خواری است. ۲- عزت عربی با سازش و مذاکره بازنمی‌گردد؛ بلکه مقاومت و مبارزه موجب عزت و استقلال می‌گردد. با توجه به ماهیت قصیدهٔ معاصر عربی، درهم تنیدگی زبان شعری و وحدت عضوی که میان بخش‌های این قصاید وجود دارد، نگارندگان بر اساس متن شعری و تقسیم‌بندی شاعر – که خود کارکردی فرهنگی دارد– در این قصیده به بررسی مفهوم‌سازی مقاومت می‌پردازند.

1. conceptual metaphor theory (CMT)
2. Lakoff
3. Johnson
4. Turner
5. Henry Alfred Kissinger

۲-۵. مفهوم‌سازی فرهنگی مقاومت در عنوان قصیده

اهمیت عنوان در شعر به‌واسطهٔ ارتباط تبادلی که با متن شعری دارد همواره محل توجه و بحث بوده؛ چراکه عنوان ارتباط معناشناسی عمیقی با متن دارد و جایگاه حائز اهمیتی در کشف محتوای متن ایفا می‌کند چنانچه در تعاریف کلی از آن آمده: عنوان نشانهٔ زبانی است که در ابتدای متن قرار می‌گیرد و کارکرد هستی‌شناختی متن، کشف محتوا و کاربردشناسی آن را در چارچوب جامعه‌شناسی-فرهنگی خاص برعهده دارد (حسین، ۲۰۰۷: ۷۷) ازاین‌رو، شاعران معاصر تلاش می‌کنند تا تجارب معاصر خود را با کارکردی ادبی در جهت جلب توجه مخاطب با دلالت‌هایی رمزی و پیچیده در عنوان قصائدشان بیافزایند؛ امل نیز با گزینش عنوان (سرحان لایتسلّم مفاتیحَ القدس: سرحان کلید قدس را تحویل نمی‌دهد) طرحوارهٔ کاربردشناختی مقاومت را عینیت می‌دهد؛ زیرا با توجه به ارتباط میان مقوله‌های فرهنگی و زبان می‌توان گفت که واژه-های موجود در زبان‌های بشری اغلب به عنوان برچسب‌هایی برای مقوله‌ها و زیر مقوله‌های آن‌ها استفاده می‌شوند (شریفیان، ۲۰۱۷: ۲۱). انتخاب نام سرحان در عنوان با ساختار جمله اسمیهٔ صرفا کاربرد نام یک فرد نیست؛ بلکه مقوله‌ای است که مفاهیم «مجازات خائن»، «عدم سازش» و «کنش‌گری انقلابی» را در خود جای داده‌است. شاعر با استفاده از این نام، زمینه‌ای مشترک[1] میان خود و مخاطب ایجاد می‌کند تا جهان‌بینی خود و جامعهٔ اصیل عربی که عدم سازش با اسرائیل است را بیان کند، شاعر این مفاهیم را خلق نکرده؛ بلکه این مهم ریشه در بانک حافظهٔ جمعی جامعه دارد و آن را از حافظهٔ تاریخی جامعه استخراج و باز-مفهوم‌سازی کرده‌است. زیرا سرحان مبارز فلسطینی بود که سناتور آمریکایی رابرت کندی را که با اسرائیل مراوداتی داشته ترور کرد و در این قصیده سرحان نگاشت استعاری از ارادهٔ انسان عربی/انسان عربی جویای حق است که مقولهٔ شجاعت را با توجه به شناخت توزیعی[2] بازمفهوم‌سازی می‌کند. ازاین‌رو، طرحوارهٔ کاربردشناختی مقاومت دراین ساختار استعاری اینگونه ترسیم می‌شود:

طرحوارهٔ کاربردشناختی فرهنگی	مقاومت کردن
رویداد/کنش گفتاری	مقاومت و عدم پذیرش اسرائیل
تک مفهوم	مقاومت کردن انسان اصیل عربی در برابر پذیرش و سازش با اسرائیل
تک کنش/کنش اجرایی	۱.سرحان لا یتسلّم مفاتیح القدس

۳-۵. إصحاح اول

شاعر در تقسیم‌بندی مقاطع این قصیده و برخی قصایدش به شیوهٔ کتاب عهد قدیم و عهد جدید تورات تکیه کرده‌است و قصائد را به إصحاح تقسیم‌بندی می‌کند و هر إصحاح در بردارندهٔ یک پارگراف یا مقطع شعری است؛ این قصیده دارای ۷ إصحاح است؛ إصحاح نام هر مقطع از مقاطع اسفار در کتاب تورات و همچنین مقاطع سوره‌ها در کتب مقدس تورات و انجیل است. شاعر با کاربست واژهٔ «إصحاح» در تقسیم‌بندی مقاطع این قصیده مقولهٔ مقاومت، رنج و مبارزه ملت را از مقولهٔ سیاسی/اجتماعی جدا کرده و در مقولهٔ امر مقدس و دینی قرار می‌دهد. در واقع، شاعر تاریخ دردناک فلسطین و قدس را مجدداً مقوله‌بندی می‌کند. علاوه‌بر اینکه کاربست کلمهٔ إصحاح، خود به‌عنوان استعارهٔ فرهنگی عمل می‌کند، نگاشت استعاریِ شکل گرفته در پیوند با بانک حافظهٔ جمعی[3] جامعهٔ عرب‌زبانان نیز است. شاعر با فراخواندن این واژه، از شناخت توزیعی جامعه استفاده می‌کند تا به پایداری فلسطین قداست و جاودانگی ببخشد، آن را به زمینهٔ مشترک ایمان و تاریخ مخاطبان پیوند بزند، ساختار و محتوای قصیده را با ساختار این متون مقدس تاریخی همسان سازد و محتوای متن را در چارچوب هنجارهای دینی و تاریخی جای بدهد. کما اینکه گفته شده: شاید شاعر با این کاربست از این ساختارهای

1. common ground
2. distributed cognition
3.collective memory bank

معنوی استمداد قدرت و توانش معنایی جسته تا معانی معاصر را در آن بیان کند (المساوی، ۱۹۹۴: ۱۴۹) شاعر در إصحاح اول اینگونه می‌سراید:

عائدون، و أصغر إخوتهم (ذو العیون الحزینة)/ یتقلّب فی الجبّ/ أجمل إخوتهم...لا یعود!/ و عجوز هی القدس (یشتعل الرأس شیباً/ (تشمُّ القمیص فتبیّض أعینها بالبکاء)/ ولا تخلعُ الثوب حتی یجئَ لها نبأٌ عن فتاها البعید/ أرض کنعان – إن لم تَکُن أنتَ فیها – مراع مِن الشوک/ یُورثها لله مَن شاء مِن أمم (دنقل، ۱۹۸۷ :۳۴۴)

ترجمه: بازگشتند درحالی‌که کوچک‌ترین برادرشان(که چشمانی اندوهگین دارد) در چاه می‌افتد. زیباترین برادرشان بازنمی‌گردد/ و قدس پیرمردی فرتوت است (که موی سرش سپید گشته است/ (پیراهن را می‌بوید پس چشمانش به‌خاطر گریه نابینا می‌شود)/ و لباس (عزا) را از تن بیرون نمی‌کند تا اینکه خبری از جوان دورافتاده‌اش برای او بیاید/ ای قدس، سرزمین کنعان اگر تو در آن نباشی چراگاهی (مرتعی) پر از خار و خاشاک است/ خداوند به هر که از ملت‌ها اراده کند آن را به ارث می‌گذارد.

از آنجایی‌که طرح‌واره‌ها، سناریوها و روال‌های ذهنی هستند که دانش ما را دربارهٔ چگونگی رویدادها سازمان می‌دهند (شریفیان، ۲۰۱۷)، شاعر از طرح‌واره حضرت یوسف (برادر کوچک، چاه، پیراهن، نابینایی یعقوب) به عنوان زمینهٔ مشترک استفاده می‌کند تا فاجعهٔ فلسطین و خیانت شکل گرفته درآن بخاطر مصالحه مصر و سایر کشورهای عربی با رژیم صهیونیستی را باز مفهوم‌سازی کند؛ این طرح‌واره زیر طرح‌واره‌هایی مانند «خیانت برادران» ، «انتظار بازگشت» و «پیروزی نهایی بعد از رنج» را در ذهن مخاطب تداعی می‌کند. باتوجه به شناخت توزیعی این طرح‌وارهٔ مذهبی، مخاطب با شنیدن واژهٔ «القمیص: پیراهن» یا «الجب: چاه»، «البکاء: گریه» تمام ابعاد سیاسی خیانت کشورهای عربی به فلسطین و تنهایی انسان مبارز اصیل و شجاع عربی را درک می‌کند. طرح‌وارهٔ کاربردشناختی فرهنگی مفهوم‌سازی خیانت به صورت زیر ترسیم می‌شود.

طرح‌وارهٔ کاربردشناختی فرهنگی	خیانت سیاسی
رویداد/ کنش گفتاری	خیانت کردن
تک مفهوم	خیانت حاکم مصر و هم‌پیماناش در مسئلهٔ فلسطین
تک‌کنش/ کنش اجرایی	۱. عائدون، و أصغر إخوتهم (ذو العیون الحزینة)/ یتقلّب فی الجبّ ۲. أجمل إخوتهم...لا یعود!

از نظر زبان‌شناسی فرهنگی استعاره‌های فرهنگی مفهوم‌سازی‌هایی هستند که بسیاری از آن‌ها ریشه در سنت‌های فرهنگی مثل طب، ادیان، مذاهب، جهان‌بینی‌های باستانی و.... دارند در کنش اجرایی «و عجوز هی القدس (یشتعل الرأس شیبا): قدس پیرزن (منتظر) است» و «تشم القمیص فتبیض أعینها بالبکاء: پیراهن را می‌بوید پس چشمانش بخاطر گریه کردن نابینا می‌شود» استعارهٔ فرهنگی بکار گرفته شده، نگاشت‌های ذهنی شاعر از مفاهیم انتزاعی بر امور عینی را باز می‌تاباند و بیان‌گر جهان‌بینی شاعر یعنی القای امید به انسان اصیل عربی و باور به پیروزی نهایی است. نگاشت قدس بر یعقوب در اینجا استعاره‌ای از پایداری طولانی و رنج شناخته‌شده در حافظهٔ جمعی است. در این شناخت توزیعی، «مبارز» در نقش یوسف و «قدس» در نقش یعقوب (پدر منتظر) بازمفهوم‌سازی شده‌اند. از دست دادن قدرت دیدن در اثر گریه، جسمانی‌ترین شکل بازنمایی رنج ناشی از فقدان وطن است.

طرح‌وارۀ کاربردشناختی فرهنگی مفهوم‌سازی پایداری به صورت زیر ترسیم شده‌است.

طرح‌وارۀ کاربردشناختی فرهنگی	پایداری، مبارزه و صبر
کنش گفتاری	صبر و استقامت توام با امید
تک مفهوم	مبارزه کردن و استقامت انسان مبارز عربی در برابر تجاوز
کنش اجرایی/ تک کنش	تشمُّ القمیص (۱. عجوز هی القدس (یشتعل الرأس شیباً/ فتبیّض أعینها بالبکاء ۲. ولا تخلعُ الثوب حتی یجیءَ لها نبأٌ عن فتاها البعید

در ادامه شاعراینگونه می‌سراید که در حقیقت به بازمقوله‌سازی مقولۀ وطن و حاکم عربی پرداخته‌است:

فالذی یحرس الأرض لیس الصیارف/ إن الذی یحرس الأرض ربُّ الجنود/ آه مَن فی غد سوف یرفع هامتَه/ غیرُ من طأطأوا حین أزَّ الرصاص؟/ و مَن سوف یخطب – فی ساحۀ الشهداء– سوی الجبناء؟/ و من سوف یغوی الأرامل؟ إلّا الذی سیؤول إلیه خراج المدینۀ!!؟ (دنقل، ۱۹۸۷: ۳۴۴-۳۴۵)

ترجمه: پس کسی که از سرزمین(وطن) محافظت می‌کند صرافان نیستند/ بی‌گمان کسی که از سرزمین محافظت می‌کند فرمانده (پرورش‌دهنده) سربازان است/ آه چه کسی فردا سرش را بالا خواهد برد/ غیر از کسانی که هنگام صدای شلیک گلوله سر خم کردند (ترسیدند)/ و چه کسی در میدان شهدا به‌جز افراد بزدل و ترسو خطبه می‌خوانند/ و چه کسی بیوه‌زنان را گمراه می‌کند/ جز کسی که خراج (مالیات) شهر به او واگذار خواهد شد.

در زبان‌شناسی فرهنگی مقوله‌بندی ذاتاً فرایندی فرهنگ‌بنیان است که ارتباط مستقیمی با زبان دارد و کارکرد مقوله‌ها و زیرمقوله‌ها صرفاً برای جداسازی و نشانه‌گذاری نیست؛ بلکه انتظارات، هنجارهای زبان‌شناختی و مقاصد رفتاری را نیز بازنمایی می‌کنند. امل دنقل نیز در کنش اجرایی «أرض کنعان إن لم تکن انت فیها مراع من الشوک: سرزمین کنعان اگر تو در آن نباشی چراگاهی پر از خار و خاشاک است» و همچنین کنش اجرایی «یورثها الله من شاء من أمم: خداوند به هر که از ملت‌ها اراده کند آن را به ارث می‌گذارد» همین قصد را دارد. ازاین‌رو در این شعر، مقولۀ وطن/ سرزمین فلسطین، تنها یک قلمرو جغرافیایی نیست؛ بلکه در مقوله‌ای مقدس مفهوم‌سازی می‌شود و شاعر با توجه به شناخت توزیعی و تداعی واژگانی (کنعان، ورث، الله، أمم) آن را از مقولۀ مادی خارج کرده و در مقولۀ ارث الهی نه کالای تجاری جای می‌دهد. در ادامه با کنش اجرایی «فالذی یحرس الأرض لیس الصیارف/ إن الذی یحرس الأرض ربُّ الجنود: کسی که سرزمین را محافظت می‌کند صرافان نیستند/ بی‌گمان کسی که از سرزمین محافظت می‌کند، فرمانده (پرورش‌دهنده) سربازان(لشکریان)است» با بررسی تداعی واژگانی که در زبان‌شناسی فرهنگی برای تحلیل‌های کیفی بکارگرفته می‌شود و واژگان به عنوان محرک‌هایی برای برانگیختن مفهوم‌سازی‌هایی خاص موردتوجه قرار می‌گیرند (شریفیان، ۲۰۱۷: ۵۲-۵۱)، شاعر با کاربست محرک‌های واژگانی[1] چون (صیارف، الجبناء، طأطأ، یغوی، الخراج) برای حاکم کنونی در تقابل با محرک‌های (رب الجنود، شهداء، یحرس، الرصاص) برای حاکم حقیقی، مرز مفهومی مقولۀ حاکم کنونی عربی را با خیانت، سازشگری، گمراهی و خواری بازمفهوم‌سازی می‌کند. امل معتقد است یک رهبر باید حافظ کشور باشد. اهل مسامحه و چانه‌زنی نباشد، در ترکیب (ربّ‌الجنود) کلمۀ (ربّ) جای کلمات (قائد و سادۀ) بکار برده؛ زیرا در شرح تفاوت و معنای آن آمده: أن الصفةَ برب أفخمُ من الصفة بمالک لأنّها من تحقیق القدرة علی تدبیرِ ما ملکَ فقولُنا رب یتضمن معنی الُملک و التدبیر فلا یکون الا مطاعاً أیضا و الصفة برب أیضا تَقتضِی معنی الُمصلِح و منه ربیت النعمة اذا أصلحتَها بإتمامها و رب یقتضی معنی ولایة الأمر حتی یتم (العسکری،۱۴۰۰: ۱۸۱) لذا مفهوم سرپرستی، پرورش و نهادینه‌کردن مبارزه و مقاومت برای یک فرمانده یا حاکم که از وظایف اصلی‌اش است به‌خوبی مفهوم‌سازی می‌شود و مجدداً طرح‌وارۀ کاربردشناسی فرهنگی خیانت را مفهوم‌سازی می‌کند به شکل زیر است:

1. lexical stimuli

طرح‌وارهٔ کاربردشناختی فرهنگی	خیانت کردن
رویداد/ کنش گفتاری	خیانت حاکم عربی
تک مفهوم	خیانت کردن انورسادات بواسطهٔ مصالحه با اسرائیل
تک کنش/ کنش اجرایی	۱. آه مَن فی غد سوف یرفع هامتَه غیرُ من طأطأوا حین أزَّ الرصاص؟ ۲. و مَن سوف یخطب – فی ساحة الشهداء– سوی الجبناء؟ ۳. و من سوف یغوی الأرامل؟ إلّا الذی سیؤول إلیه خراج المدینة!!؟

۴-۵.إصحاح دوم

امل شاعری علاقه‌مند به مسائل ملتش بود. کسی که در عشق و علاقه و پیوند مستقیمش به وطنش مصر و آزادی مردمش شک نکرد، علاقه و عشق به پیشرفت اجتماعی از سرچشمه‌های مهمی بود که آبشخور فکری و فرهنگی امل شد (هلال، ۲۰۱۰: ۷). ازاین‌رو، با نهایت شجاعت، مقاومت و مبارزه می‌کند و در مقابل تصمیمی که حاکمیت کشورش در برابر مسالهٔ فلسطین گرفته‌است وادار به این کنش اجرایی می‌شود: «أتجزأ فی المرآة ...یصفعنی وجهی المتخفی خلف قناع النفط: در آینهٔ(حقیقت) تکه تکه می‌شوم... چهرهٔ پنهان شده‌ام در پشت نقاب نفت مرا سیلی می‌زند » که مجدداً تقابل سازش‌گری و خیانت را در برابر مقاومت بازتولید کرده:

أتجزّأ فی المراة/ یصفعنی وجهی المتخفی خلف قناع النفط/ من یجرؤ أن یضع الجرس الأول.... فی عنق القط(دنقل، ۱۹۸۷: ۳۴۵).

ترجمه: در آینهٔ(حقیقت) تکه تکه می‌شوم/ چهرهٔ پنهان شده‌ام در پشت نقاب نفت مرا سیلی می‌زند/ چه کسی جرأت می-کند اولین زنگوله را در گردن گربه بیاندازد.

در استعارهٔ فرهنگی «قناع النفط: نفت به مثابه نقاب»، شاعر چهرهٔ واقعی خود را پشت نقاب نفت توصیف می‌کند که توسط خودش سیلی می‌خورد. نفت در اینجا نگاشتی از وابستگی اقتصادی و خیانت سیاسی است که مانع مقاومت می‌شود و هویت واقعی انسانِ اصیل و شجاع عربی را پنهان و او را دچار تجزیه و ازهم پاشیدگی (أتجزأ فی المرآة) می‌کند.

شاعر با کاربست ضرب‌المثل «من یجرؤ أن یضع الجرس الأول فی عنق القط: چه کسی جرأت می‌کند اولین زنگوله را در گردن گربه قرار دهد» به عنوان کنش اجرایی، مسمای کاربرد این ضرب‌المثل در مواقع نیاز به شجاعت است را در حافظهٔ جمعی مخاطبان فعال می‌کند و طرح‌وارهٔ کاربردشناختی فرهنگی شجاعت برای مقاومت به شکل زیر مفهوم‌سازی می‌شود:

طرح‌وارهٔ کاربردشناختی فرهنگی	مقاومت
رویداد/کنش گفتاری	مقاومت وسازش ناپذیری
تک مفهوم	شجاعت داشتن ومبارزه کردن وخیانت نکردن با مصالحه وسازش
تک‌کنش/ کنش اجرایی	۱. یصفعنی وجهی المتخفی خلف قناع النفط ۲. من یجرؤ أن یضع الجرس الأول.... فی عنق القط

۵-۵. إصحاح سوم

در این مقطعِ قصیده شاعر به بازنمایی مفهوم مقاومت در لبنان می‌پردازد: منظرٌ جانبیٌ لفیروز/ والبندقیةُ تدخل کل بیوت الجنوب/ مطرُ النار یهطل، یثقب قلباً... فقلباَ/ و یترک فوق الخریطة ثقباً...فثقباً/ وفیروز فی أغنیات الرعاة البسیطة تستعید المراثی لمن سقطوا فی الحروب تستعید الجنوب(دنقل، ۱۹۸۷: ۳۴۶).

ترجمه: تصویر جانبی از فیروز/ درحالیکه تفنگ(متجاوز) به همهٔ خانه‌ها (در منطقه جنوب لبنان) وارد می‌شود/ باران آتش به‌شدت می‌بارد و قلب‌ها را یکی پس از دیگری سوراخ می‌کند/ و روی نقشه سوراخی پس از سوراخ دیگر باقی می‌گذارد/ و فیروز در ترانه‌های چوپانان ساده دل مرثیه‌هایی برای کسانی‌که مورد تجاوز و جنگ قرار گرفتند می‌سراید/ مرثیه‌هایی برای جنوب لبنان.

فیروز در اینجا استعارهٔ فرهنگی از «هویت اصیل و رنج لبنان/جنوب» است. فراخوانی این نام فراتر از فرد است و حامل شناخت توزیعی در سطح کلان جامعه است که با شنیدن آن، طرحواره‌های فرهنگی «پایداری مبتنی بر ملی‌گرایی» برای مخاطب تداعی می‌شود زیرا شاعر با بهره‌گیری از شناخت توزیع‌شده در بانک حافظهٔ جمعیِ عرب‌ها از این شخصیت برای نگاشت حوزهٔ مفهومی ملی‌گرایی، حفظ وحدت و اصالت عربی بهره گرفته؛ چون وی «نهاد ودیع حداد» (۱۹۳۵) خوانندهٔ لبنانی، مشهور به فیروز است که به ستایش اندیشهٔ وطن در دنیای عرب و به‌ویژه، لبنان می‌پردازد، ترانه‌های فیروز که با شرایط اجتماعی–سیاسیِ محلی و منطقه‌ای هماهنگ بود، دلیل اصلی محبوبیت موسیقی او در دنیای عرب گردیده؛ دنیایی که همچنان از زخم‌های استعمار و پیدایش سرائیل رنج می‌برد. بعد از ترانه‌های «راجعون» و «زهرات المدائن» دربارهٔ فلسطین، فیروز به قهرمان کل دنیای عرب تبدیل شد. ترانه‌های او فراخوانی وحدت‌بخش شد برای ملی‌گرایی فلسطینی و ملی‌گرایی لبنانی که پیوند به ملی‌گرایی منطقه‌ای عربی را منعکس می‌کند.

بنابراین طرحوارهٔ کاربردشناختی فرهنگی مقاومت در سایهٔ ملی‌گرایی به صورت زیر است:

طرحوارهٔ کاربردشناختی فرهنگی	مقاومت
رویداد/ کنش گفتاری	مقاومت کردن با حفظ انسجام ملی
تک مفهوم	حفظ ملی گرایی و توجه به اصالت عربی در مردم لبنان
تک کنش/ کنش اجرایی	۱. وفیروز فی أغنیات الرعاة البسیطة تستعید المراثی لمن سقطوا فی الحروب ۲. تستعید الجنوب

نگاشت استعاری باران که در فرهنگ عربی نماد رحمت است به آتش «مطر النار یهطل... یثقب قلباً فقلباً» و همچنین تفنگ به کالبد انسان «البندقیة تدخل کل البیوت(الجنوب)» بدنمندی تجربهٔ تجاوز و جنگ را بیان می‌کند تا دامنهٔ شمول این تجاوز را مفهوم‌سازی کند. نفوذ این آتش به قلب نشان‌دهندهٔ جسمانیت رنج است؛ قلب در اینجا مرکز حیات شناخت جمعی است که مورد اصابت قرار گرفته‌است اما در نهایت با استعارهٔ فرهنگی فیروز طرحوارهٔ مقاومت در سایه حفظ وحدت عربی را شکل می‌دهد.

۶-۵. إصحاح چهارم

در این مقطع، شاعر دست به مقوله‌بندی مجدد آزادی بیان در کشور مصر می‌زند تا جهان‌بینی اعتراضی خود را نسبت به حاکم مصر بازنمایی کند و انسان عربی را به پایداری و مقاومت دعوت نماید:

البسمةُ حلم/ و الشمسُ هی الدینار الزائف/ فی طبق الیوم/ من یمسح عنّی عرقی/ و الظل الخائف یتمدد من تحتی یفصل بین الأرض وبینی! و تَضاءلتُ کحرف مات بأرض الخوف/ (حاء.. باء)(حاءٌ.. راءٌ.. یاءٌ.. هاءٌ) الحرف: السیف/ ما زلتُ أرودُ بلاد اللون الداکن/ أبحث عنه بین الأحیاء الموتی و الموتی الأحیاء/ حتی یَرتدَّ النبض إلی القلب الساکن (دنقل، ۱۹۸۷: ۴۳۷-۴۳۶)

ترجمه: لبخند رویاست/ و خورشید دیناری تقلبی است / در (طول) روز/ چه کسی عرق مرا پاک می‌کند؟/ و سایه ترسو از زیر من گسترده می‌شود و میان من و زمین فاصله می‌اندازد/ همچون حرفی که در سرزمین ترس از بین رفت(گم شدم): (ح...ب)(عشق) (ح..ر..ی..ة...)(آزادی)/ حرف: شمشیر /همواره سرزمین‌های تیره را جستجو و کنکاش می‌کنم/ و به دنبال آن میان زندگان مرده و مردگان زنده می‌گردم/ تا اینکه ضربان و تپش به قلب ساکن بازگردد.

در این بازمقوله‌بندی آزادی و دموکراسی با محرک‌های (زائف، صائف، خائف، داکن، سیف، ساکن، و موتی) مفهوم‌سازی می‌شوند. نگاشت استعاری «الشمس هی الدینار الزائف: خورشید (نماد حقیقت، حقانیت) دینار تقلبی است» بیان‌کنندهٔ خفقان زیاد و فضای سیاسی بسته و پر از خیانت و فریب کشور مصر است. این نگاشت استعاری نشان‌دهندهٔ لایه‌ای از شناخت فرهنگی است که در آن حتی مواهب طبیعی تحت تأثیر نظام سرمایه‌داری و خیانت سیاسی (نفت)، اصالت خود را از دست داده‌اند. شاعر در کنش اجرایی «الظل الخائف یمتدد من تحتی... یفصل بین الأرض و بینی: سایهٔ ترسو از زیر من گسترده می‌شود و میان من و زمین فاصله می‌اندازد»، طرحوارهٔ ترس را مفهوم‌سازی می‌کند و نشان‌دهندهٔ گسست میان خود فردی و هویت جمعی/ زمین یا وطن است که ناشی از ترس و خفقان حاکم بر فضای فرهنگی جامعه است. همچنین در کنش اجرایی «من یمسح عنی عرقی: چه کسی عرق مرا پاک می‌کند؟» عرق ریختن به مثابهٔ نشانه‌ای جسمانی از رنج و تلاش در مسیر مقاومت به کار رفته‌است تا مجددا طرحوارهٔ ترس و تنهایی در محور مقاومت را فعال کند. طرحوارهٔ فرهنگی کاربردشناختی خفقان و عدم آزادی به شکل زیر مفهوم‌سازی می‌شود:

طرحوارهٔ کاربردشناختی فرهنگی	عدم آزادی بیان
رویداد/ کنش گفتاری	خفقان و نبود دموکراسی
تک مفهوم	عدم آزادی بیان، ترس و سکون در جامعه مصر
تک کنش/ کنش اجرایی	۱. البسمةُ حلم ۲. و الشمسُ هی الدینار الزائف ۳. الظل الخائف یتمدد من تحتی یفصل بین الأرض وبینی!

در کنش اجرایی «یرتد النبض إلی القلب الساکن: تا نبض و تپندگی به قلب ساکن برگردد» قلب مرکز شناخت و عاطفه است که شاعر در استعاره‌ای فرهنگی حوزهٔ مفهومی قلب ساکن را به جامعهٔ کنونی مصر نگاشت کرده تا استعاره‌ای از احیای روح مقاومت در پیکرهٔ مردهٔ جامعه باشد و انسان اصیل و شجاع عربی را به مقاومت و مبارزه دعوت کند. در نتیجه تلاش، صبر و بصیرت منجر به تمایز قائل شدن بین مردگان زنده (شهدا، آزادگان مبارز) و میان زنده‌گان مرده (حاکمان و مردمان سازشگر خیانتکار) است. این کنش اجرایی در کنار بازمقوله‌بندی در ابتدای مقطع مرزهای خودی و دیگری و همچنین ارزش و ضدارزش را در نظام فکری مقاومت تعیین می‌کنند و با این کاربست‌های زبانی طرحوارهٔ کاربردشناختی فرهنگی مقاومت را مجدد مفهوم‌سازی می‌کند:

طرحوارهٔ کاربردشناختی فرهنگی	مقاومت
رویداد/ کنش گفتاری	مقاومت و تلاش برای مبارزه
تک مفهموم	مقاومت و صبر در عین خفقان و فشار سیاسی
تک کنش/ کنش اجرایی	۱. الحرف: السیف ما زلتُ أرودُ بلاد اللون الداکن ۲. أبحث عنه بین الأحیاء الموتی و الموتی الأحیاء حتی یَرتدَّ النبض إلی القلب الساکن

۷-۵. إصحاح پنجم

در إصحاح پنجم شاعر اشاره‌ای به کشور اردن و وضعیت اجتماعی و سیاسی آن دارد: منظرُ جانبی لعمان عامَ البکاء/ و الحوائط مرشوشةٌ ببقایا دم لعقته الکلاب/ ...../منظر جانبی لعمان/ و الحرس الملکی یُفَتِّشُ ثوب الخلیفة و هو یسیر إلی «إیلیاء»/ و تغیب البیوتُ وراء الدخان/ و تغیبُ عیون الضحایا وراء النجوم الصغیرة/ فی العلم الأجنبی/ و یَعلو وراء نوافذ «بسمان» عزف البیان (دنقل، ۱۹۸۷ :۳۴۸- ۴۳۷)

ترجمه: تصویر فرعی (کناری) عمان (پایتخت اردن) در سال گریه/ دیوارها نمناک شده‌اند (افشانیده شده‌اند) با باقیماندهٔ خونی که سگ‌ها آن را لیسیدند/ تصویر فرعی برای لبنان/ نگهبان پادشاه لباس خلیفه را بازرسی می‌کند/ درحالی‌که او به سمت ایلیا (قدس) می‌رود/ و خانه‌ها در پشت دود پنهان می‌شوند/ و چشمان قربانیان در پشت ستاره‌های کوچک (که)در پرچم بیگانه (قرار دارد) پنهان می‌شود/ و در پشت پنجره شهر «بیسان» نوای (آهنگ) پیانو برمی‌آید (بلندمی‌شود).

از آنجائی‌که در زبان‌شناسی فرهنگی مقوله‌ها، مرزهای مفاهیم را در جهان‌بینی شاعر تعیین می‌کنند، لذا شاعر در مقطع پنجم قصیدهٔ کشور اردن را با محرک‌های (البکاء، الدم، الکلاب، الدخان، الأجنبی، الضحایا، الصبایا) بازمقوله‌بندی می‌کند که رمزگان شناخت فرهنگی برای مخاطب آگاه هستند. به عبارتی، شاعر کشور اردن را با ذلت، شکست و شرافت لگدمال شده بازمفهوم‌سازی می‌کند و جهان‌بینی خود را درخصوص این کشور بیان می‌کند. کنش اجرایی «الکلاب تلعق الدم: سگ‌ها خون را می‌لیسند» و «نهود الصبایا مصابیح مطفأة فوق أعمدة الکهرباء: پستان‌های دختران چراغ‌های خاموش در بالای تیر برق هستند» فعال‌کنندهٔ طرحوارهٔ تجاوز توأم با ننگ و ذلت و سقوط اخلاقی در اردن است که نتیجهٔ سازش و مراوده با صهیونیست‌ها است. این طرحواره انتظارات مخاطب را به سمت مبارزه، انتقام و احیای شرافت انسانی سوق می‌دهد که در شناخت جمعی عربی–اسلامی ریشه‌ای عمیق دارد.

شاعر با کنش اجرایی «و الحرس المَلکی یُفَتِّشُ ثوب الخلیفة و هو یسیر إلی إیلیاء: نگهبانِ دربار/ حکومتی لباس خلیفه را بازرسی می‌کند/ درحالی‌که او به سمت ایلیا (قدس) می‌رود» و استفادهٔ از نام باستانیِ قدس:ایلیاء آن را از مقولهٔ سیاسی معاصر خارج کرده و به مقولهٔ میراث مقدس و ریشه‌دار تاریخی منتقل می‌کند، به جهت بازیابی هویت تاریخی از بانک حافظهٔ جمعی و پیوند زدن مقاومت امروز به ریشه‌های هزارسالهٔ اصالت هویت عربی.

طرحوارهٔ کاربردشناختی فرهنگی ذلت و خواری به صورت زیر است:

طرحوارهٔ کاربردشناختی فرهنگی	ذلت وخواری
رویداد/ کنش گفتاری	تجاوز منجرشده به حقارت ونابودی اصالت عربی
تک مفهوم	تحقیر شدن حاکمیت اردن درنتیجه سازش و مراوده با صهیونیست
تک کنش/ کنش اجرایی	۱. الحوائط مرشوشةٌ ببقایا دم لعقته الکلاب ۲. الحرس الملکی یُفَتِّشُ ثوب الخلیفة و هو یسیر إلی «إیلیاء» ۳. تغیب البیوتُ وراء الدخان ۴. تغیبُ عیون الضحایا وراء النجوم الصغیرة فی العلم الأجنبی

واژهٔ «بسمان: کاخ سلطنتی در اردن» در بافت این قصیده، فعال‌کنندهٔ طرحوارهٔ فرهنگی خیانت دیپلماتیک است، شاعر با گزینش‌های کلامی و تکیه بر دانش فرهنگی توزیع شده در کنش اجرایی «و تغیبُ عیون الضحایا وراء النجوم الصغیرة/ فی العلم الأجنبی/ و یَعلو وراء نوافذ «بسمان» عزف البیان: چشمان قربانیان در پشت ستاره‌های کوچک در پرچم بیگانه (پرچم یهود) پنهان می‌شود/ و در پشت پنجره کاخ بسمان نوای (آهنگ) پیانو بلندمی‌شود» کاخ بسمان را در تقابل با زنان و کودکان و جامعه قرار می‌دهد تا رفاه طبقهٔ حاکم در برابر خیانت به پایداری تودهٔ مردم را در قالب طرحوارهٔ فرهنگی خیانت دیپلماتیک مفهوم‌سازی کند و انسان شجاع و اصیل عربی را به مقاومت و خیزش دعوت نماید. در حقیقت شاعر مفهوم‌سازی مقاومت را از مسیر ذلت، ننگ و خیانت آغاز کرده اما در نهایت نتیجه و معنای پنهان به مقاومت منجر می‌شود که در مقطع بعدی صراحتاً آن را بیان می‌کند.

۸-۵. إصحاح ششم

در مقطع ششم شاعر به صراحت جهان‌بینی خود که مبارزه و جنگ با اسرائیل است را اعلام می‌کند و مقولهٔ آمادگی برای مبارزه و مقاومت میدانی را با محرک‌هایی مثل (قهوهٔ، شطیرهٔ، شمعتین، غدارهٔ، ذخیرهٔ، زجاجهٔ ماء) در مقولهٔ ضروریات/ نیازهای اولیه زندگی باز مفهوم‌سازی می‌کند: أشتری فی المساء/ قهوة و شطیرة/ و أشتری شمعتین و غَدَّارة، و ذخیرة/ و زجاجة ماء/ عندما أطلق النار کانت ید القدس فوق الزناد/ و ید لله تخلع عن جسد القدس ثوب الحداد/ لیس مِن أجل أن یتفجَّرَ نفط الجزیرة/ لیس مِن أجل أن یتفاوضَ من یتفاوض/ مِن حول مائدة مستدیرة/ لیس من أجل أن یأکل السادةُ الکستناء/ لیغفرَ الرصاص مِن ذنبک مَا تأخَّر (دنقل، ۱۹۸۷: ۳۴۹-۳۴۸)

در عصر قهوه و ساندویچ می‌خرم/ و دو شمع و تفنگ و مهمات و شیشه آب می‌خرم / هنگامی‌که آتش برافروخته شد دست قدس بر بالای آتش‌زنه بود (این قدس است که جنگ را آغاز می‌کند)/ و دست خداوند از قدس جامه عزا را بیرون می‌آورد/ این به خاطر آن نیست که نفت الجزیره لبریز شود(فوران کند)/ به‌خاطر آن نیست که مذاکره‌کننده به گفتگو بنشیند(مذاکره کند)/پیرامون میزگرد/ به‌خاطر آن نیست که بزرگان شاه‌بلوط بخورند.

همچنین نگاشت استعاری قدس به مثابهٔ رزمنده «کانت ید القدس فوق الزناد: دست قدس روی ماشه است» قدس را در مقولهٔ موجود زنده و کنشگر مفهوم‌سازی می‌کند که ریشه در باور دینی انسان عربی در حفظ وطن و تسلیم نشدن در برابر ظلم دارد؛ در استعارهٔ فرهنگی «یدالله تخلع عن جسد القدس ثوب الحداد: دست خدا لباس عزا را از تن قدس بیرون می‌آورد» که نگاشت استعاری به مفهوم «یدالله فوق ایدیهم» دارد به منشأ قدرت الهی در نصرت محور مقاومت اشاره دارد. ازاین‌رو طرحوارهٔ کاربردشناختی مبارزه و جنگ علیه دشمن به شکل زیر است:

طرحوارهٔ کاربردشناختی فرهنگی	جنگ و مبارزه علیه دشمن
رویداد/کنش گفتاری	آمادگی برای جنگ
تک مفهوم	آمادگی برای جنگ و مقاومت در کشور مصر
کنش اجرایی	۱. أشتری فی المساء قهوة و شطیرة و أشتری شمعتین و غَدَّارة، و ذخیرة و زجاجة ماء ۲. عندما أطلق النار کانت ید القدس فوق الزناد

در پایان، شاعر مجدد طرحوارهٔ خیانت را با جلسات دیپلماتیک (میزگرد، گفتگو، نفت) که در شناخت فرهنگی او، مترادف با رفاه‌طلبی و معامله بر سر خون است مفهوم‌سازی می‌کند و در تقابل با مقاومت و محور پایداری وطن قرار می-دهد. لذا طرحوارهٔ کاربردشناختی فرهنگی آن اینگونه ترسیم می‌شود:

طرحوارهٔ کاربردشناختی فرهنگی	خیانت کردن
رویداد/ کنش گفتاری	خیانت کردن در عرصه سیاسی
تک مفهوم	خیانت حاکم و سیاست‌مدارن عرب به مرم مصر
تک کنش/ کنش اجرایی	۱. لیس مِن أجل أن یتفاوضَ من یتفاوضمِن حول مائدة مستدیرة ۲. لیس من أجل أن یأکل السادةُ الکستناء

کنش اجرایی «لیس من أجل أن یأکل الکستناء: (جنگ و مبارزه) بخاطر آن نیست که بزرگان (حاکم و سیاستمداران) شاه بلوط بخورند» نگاشتی استعاری از مفهومِ خیانت به اصالت و هویت عربی است؛ زیرا در شناخت توزیعی جامعه عرب این زمینه مشترک از درخت بلوط و شاه بلوط وجود دارد که در سنت‌ها درخت مقدس است و از امتیازهای خدای آسمان‌ها برخوردار است؛ زیرا صاعقه را می‌گیرد و نماد عظمت و شوکت است و به‌طور خاص نشانگر استحکام، قدرت، عمر دراز و رفعت است. در آیین ابراهیمی نیز نقش ستون و محور را داشته و ابزار میان زمین و آسمان است و میوهٔ آن نیز در مفهوم عرفانی مانند نشانه‌های مذهبی علامت قدرت روح و فضیلت پرمایهٔ حقیقت است (شوالیه و گربران، ۲/۱۳۸۷: ۱۱۱-۱۱۰) و در ارتباط با شاه بلوط نیز این زمینه مشترک وجود دارد که در چین باستان شاه بلوط در ارتباط با غرب و پاییز

بوده و در سنت، آن را نماد بصیرت و فطانت می‌دانستند(شوالیه و گربران، ۴/۱۳۸۷: ۲۲). بنابراین شاعر با تقابل دو طرح‌وارهٔ کاربردشناختی فرهنگی «مبارزه وجنگ» و «خیانت سیاسی» . تضاد میان «شناخت خائنان» (میز گرد، نفت، گفتگو) و «شناخت انسان اصیل عربی» (تفنگ، آتش، قدس، الله) را بازنمایی و سعی در اصلاح و جهت‌دهی آن دارد.

۹-۵. إصحاح هفتم

در مقطع پایانی شاعر دلیل جنگ‌طلبی و مبارزه و مقاومت انسان اصیل عربی را با نگاشت استعاری گلوله به مثابهٔ ابزار تطهیر و آمرزش «لیغفر الرصاص من ذنبک ما تأخّر» برای مخاطب مفهوم‌سازی می‌کند: لیغفرَ الرصاص مِن ذنبک مَا تأخَّر/ لِیغفرَ الرصاص.. یا کیسنجر!! (دنقل، ۱۹۸۷: ۳۴۹)

ترجمه: ازاین‌روست که گلوله از گناه تو که اخیرا مرتکب شده‌ای درگذرد/ تا اینکه گلوله درگذرد... ای کسینجر.

در این کاربرد، جابجایی مقوله‌ای زیبایی رخ می‌دهد که در آن ابزار مرگ به ابزار رستگاری تبدیل می‌شود، گلوله که نماد مرگ است، در اینجا در مقولهٔ ابزار تطهیر و مغفرت قرار می‌گیرد. شاعر با آفرینشی هنرمندانه از شناخت توزیعی که در حافظه جمعی انسان عرب مسلمان نسبت به آیهٔ «لیغفر الله من ذنبک ما تقدّم» (فتح/ ۲) وجود دارد بهره برده تا مقولهٔ مبارزه و جنگ و مقاومت را تقدس بخشد و تنها راه پاک شدن گناه سیاسی را اصابت گلوله بداند. طرح‌وارهٔ کاربرد شناختی تقدس جنگ و مقاومت نیز به شکل زیر است:

طرح‌وارهٔ کاربرد شناختی فرهنگی	دفاع مقدس
رویداد/ کنش گفتار	جنگیدن مقدس و مقاومت تطهیرکننده
تک مفهوم	بخشیده شدن و تطهیر دشمن امریکایی صهیونیستی با مردن
تک کنش/ کنش اجرایی	۱. لیغفرَ الرصاص مِن ذنبک مَا تأخَّر/ لِیغفرَ الرصاص.. یا کیسنجر

۶. نتیجه

پژوهش حاضر با بهره‌گیری از چارچوب زبان‌شناسی فرهنگی شریفیان (۲۰۱۷) و با تأکید بر سه ابزار طرح‌واره‌های فرهنگی، مقوله‌های فرهنگی و استعاره‌های فرهنگی، به تحلیل مفهوم‌سازی فرهنگی مقاومت در قصیدهٔ «سرحان لایتسلم مفاتیح القدس» از امل دنقل پرداخت. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد:

مقاومت در این قصیده یک مفهوم انتزاعی نیست، بلکه مجموعه‌ای از طرح‌واره‌های کاربردشناختی تثبیت‌شده در شناخت توزیع‌شدهٔ جامعهٔ عربی است که شاعر با بازنمایی آن‌ها، جهان‌بینی خود را رمزگذاری و بیان می‌کند.

تحلیل هفت إصحاح این قصیده منجر به شناسایی هشت طرح‌وارهٔ کاربردشناختی فرهنگی شد: مقاومت، خیانت سیاسی، پایداری و صبر توأم با امید، ذلت و خواری در نتیجهٔ سازش، آمادگی برای جنگ، قداست‌بخشی به مبارزه و مقاومت، عدم آزادی بیان و خفقان، و ملی‌گرایی مبتنی بر مقاومت. این طرح‌واره‌ها در روابط تقابلی دوسویه معنا پیدا می‌کنند در واقع هرجا مقاومت بازنمایی می‌شود، در برابر خیانت یا ذلت مفهوم‌سازی می‌گردد.

شاعر با فراخوانی طرح‌وارهٔ کاربردشناختی حضرت یوسف، که شامل زیرطرح‌واره‌های خیانت برادران و انتظار یعقوب، پیروزی نهایی بعد رنج است، فاجعهٔ معاصر فلسطین را در قالب یک الگوی دینی بازمفهوم‌سازی کرده‌است. این طرح‌واره به عنوان زمینهٔ مشترک پیوندی ناگسستنی میان ذهن شاعر و حافظهٔ تاریخی مخاطب برقرار کرده و مقاومت را به یک ضرورت تبدیل می‌کند.

امل دنقل مرزهای سنتی مفاهیم را جابه‌جا کرده‌است؛ به‌طوری‌که مفهوم وطن را از یک قلمرو جغرافیایی به ارث الهی تغییر داده و این جابجایی، نظام فکری مخاطب را از انفعال به سمت کنش‌گری سوق می‌دهد.

این مطالعه بیان‌گر آن است که اسامی مثل سرحان، فیروز و ایلیا صرفاً اسامی تاریخی نیستند، بلکه حامل شناخت توزیعی در سطح کلان جامعه هستند که از بانک حافظهٔ جمعی استخراج شده‌اند و شاعر با تکیه بر این شناخت، موفق شده‌است مقاومت را در برابر سازش و مذاکره بازمفهوم‌سازی کند.

دراستعاره‌های فرهنگی، بررسی‌ها بیان‌گر آن است که دنقل برای مفهوم‌سازی مقاومت از متون دینی و باورهای اجتماعی جامعهٔ عربی بهره می‌برد این استعاره‌ها با تکیه بر شناخت توزیع‌شدهٔ در جامعهٔ عربی، زمینهٔ مشترکی میان شاعر و مخاطب ایجاد می‌کنند.

شاعر با کنش‌های اجرایی متعددی در کنار بازمقوله‌بندی مفاهیم مرزهای خودی و دیگری و همچنین ارزش و ضدارزش را در نظام فکری مقاومت تعیین می‌کنند و با این کاربست‌های زبانی طرح‌وارهٔ کاربردشناختی فرهنگی مقاومت را مجدد مفهوم‌سازی می‌کند و این طرح‌وارهٔ انتظارات مخاطب را به سمت مبارزه، انتقام و احیای شرافت انسانی سوق می‌دهد که در شناخت جمعی عربی–اسلامی ریشه‌ای عمیق دارد.

این پژوهش، به تبیین رابطهٔ سلسله‌مراتبی میان طرح‌وارهٔ کاربردشناختی فرهنگی، کارگفت موقعیتی و کارگفت عینی در قصیده پرداخته‌است برای مثال، طرح‌وارهٔ مقاومت کردن در قالب کارگفت موقعیتی «عدم پذیرش اسرائیل» و سپس در کارگفت‌های عینی مثل «سرحان لایتسلم مفاتیح القدس»، «عندما أطلق النار کانت ید القدس فوق الزناد» تحقق می‌یابد.

شاعر گلوله را در مقولهٔ ابزار غفران و آمرزش جای می‌دهد. این نگاشت استعاری نشان می‌دهد که در جهان‌بینی مقاومت دنقل، تنها راه تطهیر ازننگ خیانت، نه مذاکره، بلکه پایداری قهرمانانه و دفاع مقدس است.

امل دنقل با بهره‌گیری از توانش فرافرهنگی، موفق شده‌است مسالهٔ مقاومت را از یک شعار سیاسی/کنش سیاسی به یک هویت فرهنگی عمیق تبدیل کند که ریشه در تاریخ، مذهب و تجربیات جسمانی بشر دارد این پژوهش بر کارآمدی ابزارهای زبان‌شناسی فرهنگی در تحلیل لایه‌های پنهان شعر معاصر تأکید می‌ورزد.

اعلامیه تعارض منافع و حمایت مالی: نویسندگان در خلال انجام این پژوهش حمایت مالی دریافت نکرده و هیچ گونه تعارض منافعی برای اعلام نداشته‌اند.

اعلامیه هوش مصنوعی مولد و فناوری‌های مبتنی بر هوش مصنوعی در فرایند نگارش

شمارش، دسته‌بندی و تحلیل تمامی داده‌ها توسط نگارنده انجام شده است. آزمون خی دو و محاسبه اندازه اثر کرامر با استفاده از نرم افزار اس پی اس اس نسخه ۲۷,۰,۱ اجرا شده است. تنها برای ویرایش و یک‌دست‌سازی متن از هوش مصنوعی کلاد (sonnet 5) استفاده شده است. مسئولیت علمی تمامی مطالب مقاله بر عهده نویسنده است.

تعارض منافع

بنا بر اظهار نویسندگان این مقاله تعارض منافع ندارد.

بیانیه دسترسی به داده‌ها

داده‌های پژوهش حاضر از طریق درخواست از نویسندگان قابل دسترسی است.

سپاسگزاری

از داوران محترم به خاطر ارائه نظرهای ساختاری و علمی سپاسگزاری می‌شود.

منابع

انوشه، ملیحه؛ ابوالحسنی چیمه، زهرا؛ مولودی، فواد و سیدابراهیمی‌نژاد، فاطمه. (۱۴۰۰). مفهوم‌سازی احترام میان والدین و فرزندان: بررسی زبان اجتماع در شاهنامه فردوسی. زبان‌شناسی اجتماعی، ۵(۱)، ۵۷–۶۹.

بردبار، مریم؛ گلفام، ارسلان؛ بهرامی، سحر و عامری، حیات. (۱۳۹۸). روراستی تعارف‌ها و جنسیت در زبان فارسی: رویکردی شناختی. پژوهش‌های زبانی، ۱۰(۱)، ۲۱-۳۷. https://doi.org/10.22059/jolr.2019.71999

بیدج، موسی. (۱۳۹۰). مقاومت و پایداری در شعر عرب: از آغاز تا امروز. پژوهشگاه علوم و معارف دفاع مقدس.

جحا، میشال خلیل. (۱۹۹۹). الشعر العربی الحدیث من أحمد شوقی إلی محمود درویش. دار العودة.

حسین، خالد حسین. (۲۰۰۷). فی نظریة العنوان (مغامرة تأویلیة فی شؤون العتبة النصیة). دار التکوین للطباعة والنشر.

حیدری، سمیه؛ اسلامی، محمدرضا؛ قهرمانی، علی و حاجی‌زاده، مهین. (۱۴۰۳). بررسی شناختی مفهوم‌سازی نام‌اندام «عین» در اصطلاحات زبان عربی. لسان مبین، ۱۵(۵۵)، ۲۵-۴۵. https://doi.org/10.30479/lm.2023.17776.3453

خادمی، غلامرضا؛ ابوالحسنی چیمه، زهرا و محمودی بختیاری، بهروز. (۱۴۰۰). مفهوم‌سازی‌های فرهنگی «خشم» در گویش بختیاری منطقهٔ زز و ماهرو بر مبنای زبان‌شناسی فرهنگی. ادبیات و زبان‌های محلی ایران زمین، ۱۱(۴)، ۴۹-۷۷.

درویش‌پور، عابدین؛ مرادی، زهره و نجفی، پریسا. (۱۴۰۴). تحلیل پیکره‌محور و فرهنگ‌ـکاربردشناختی سوگند در گفتمان قرآن بر اساس چارچوب زبان‌شناسی فرهنگی شریفیان (۲۰۱۷). زبان‌شناسی و گویش‌های ایرانی، ۱۰(۳)، ۹۳-۱۱۹.
https://doi.org/10.22099/jlil.2026.55235.1458

دنقل، أمل. (۱۹۸۷). الأعمال الشعریة الکاملة (چاپ سوم؛ مقدمه عبدالعزیز مقالح). مکتبة مدبولی.

شوالیه، ژان و گربران، آلن. (۱۳۸۷). فرهنگ نمادها (ج. ۲ و ۴؛ سودابه فضایلی، مترجم). جیحون.

صادق، محمد. (۱۹۹۸). عمالقة من صعید مصر. مؤسسة الأهرام.

عبدی، مالک و جرست، افسانه. (۱۴۰۱). بررسی مؤلفه‌های مکتب رمانتیک در اشعار مقاومت «مسعد محمد زیاد». نقد ادب معاصر عربی، ۱۲(۲۲)، ۱-۲۳.

العسکری، حسن بن عبدالله. (۱۴۰۰ ق). الفروق فی اللغة. دار الآفاق العربیة.

فرقانی‌فرد، مرضیه و رقیب‌دوست، شهلا. (۱۴۰۴). مفهوم‌سازی استعاری «ازدواج» در زبان فارسی بر پایهٔ زبان‌شناسی فرهنگی. جستارهای زبانی، ۱۶(۴)، ۱۰۹-۱۴۲.

محسنی‌نیا، ناصر. (۱۳۸۸). مبانی ادبیات مقاومت معاصر ایران و عرب. ادبیات پایداری، ۱(۱)، ۱۴۳-۱۵۸.

المساوی، عبدالسلام. (۱۹۹۴). البنیات الدالة فی شعر أمل دنقل (چاپ اول). اتحاد الکتاب العرب.

منصوری، نسرین؛ حسینی، ناصر و صدرالدینی، اردشیر. (۱۴۰۳). تحلیل جلوه‌های مقاومت در رمان‌های ربیع حارّ (سحر خلیفه) و لغة الماء (عفاف خلف). انجمن ایرانی زبان و ادبیات عربی، (۷۲)، ۳۳۱-۳۵۰.

نجم، السید. (۲۰۱۴). أدب المقاومة: المفاهیم والمعطیات. دار الهلال.

نظری تریزی، امین؛ نظری، یوسف و خاقانی اصفهانی، محمد. (۱۴۰۳). التوظیف الفنی للأسالیب الإنشائیة ودلالاتها فی الشعر الفلسطینی المقاوم. آفاق الحضارة، (۵۱)، ۳۱۳-۳۴۲.

هلال، عبدالناصر. (۲۰۱۰). رؤیة العالم فی شعر أمل دنقل. دار العلم والإیمان.

Abdi, M., & Jorst, A. (2022). A study of the components of the Romantic school in the resistance poetry of "Mas'ad Muhammad Ziyad." *The Journal of New Critical Arabic Literature*, 12(22), 1–23. [in Persian].

Abu Khader, I. (2022). The ego and the other dialectic in the poetry of Samih Al-Qasim. *Journal of Linguistic and Literary Studies*, *13*(2), 110–130.

Al-ʿAskarī, Ḥ. ibn ʿA. (1400 AH). *Al-Furūq fī al-lughah* [Lexical distinctions]. Dār al-Āfāq al-ʿArabiyyah. [in Arabic].

Al-Masāwī, ʿA. (1994). *Al-Bunyāt al-dāllah fī shiʿr Amal Dunqul* [The signifying structures in the poetry of Amal Dunqul] (1st ed.). Ittiḥād al-Kuttāb al-ʿArab. [in Arabic].

Anooshe, M., Abolhassani Chimeh, Z., Moloudi, F., & Seyed Ebrahiminezhad, F. (2021). Linguistic conceptualization of cultural values between parents and children, case study: Analysis of social language in Shahnameh, cultural linguistic approach. *Journal of Sociolinguistics*, *5*(1), 57–69. [in Persian].

Bidaj, M. (2011). *Resistance and steadfastness in Arabic poetry: From the beginning to today*. Research Institute for Islamic Sciences and Sacred Defense. [in Persian].

Bordbar, M., Golfam, A., Bahrami, S., & Ameri, H. (2019). Sincerity of ta'arofs across genders in Persian language: A cognitive approach. *Journal of Language Research*, *10*(1), 21–37. https://doi.org/10.22059/jolr.2019.71999. [in Persian].

Chevalier, J., & Gheerbrant, A. (2008). *Farhang-e namād-hā* [Dictionary of symbols] (Vols. 2 & 4; S. Fazayeli, Trans.). Jeyhun. [in Persian].

Clark, A., & Chalmers, D. (1998). The extended mind. *Analysis*, *58*(1), 10–23. https://doi.org/10.1111/1467-8284.00096

Cowley, S. J., & Vallée-Tourangeau, F. (Eds.). (2013). *Cognition beyond the brain: Computation, interactivity and human artifice*. Springer. https://doi.org/10.1007/978-1-4471-5125-8

Darvishpour, A., Moradi, Z., & Najafi, P. (2025). A corpus-based and cultural–pragmatic analysis of oaths in Quranic discourse based on Sharifian's (2017) Cultural Linguistics framework. *Journal of Linguistics & Iranian Languages*, *10*(3), 93–119. https://doi.org/10.22099/jlil.2026.55235.1458. [in Persian].

Dunqul, A. (1987). *Al-Aʿmāl al-shiʿriyyah al-kāmilah* [Complete poetic works] (3rd ed.; ʿA. Maqāliḥ, Intro.). Maktabat Madbūlī. [in Arabic].

Farghani-Fard, M., & Raghib-Doust, Sh. (2025). Metaphorical conceptualization of "marriage" in Persian based on cultural linguistics. *Language Related Research*, *16*(4), 109–142. [in Persian].

Harb, S. H. (2021). *Articulations of resistance: Transformative practices in contemporary Arab-American poetry*. Routledge.

Heydari, S., Eslami, M. R., Ghahremani, A., & Hajizadeh, M. (2024). A cognitive study of the conceptualization of the body part "eye" in Arabic idioms. *Lesan-e Mobin*, *15*(55), 25–45. https://doi.org/10.30479/lm.2023.17776.3453.[in Persian].

Hilāl, ʿA. (2010). *Ruʾyat al-ʿālam fī shiʿr Amal Dunqul* [World vision in the poetry of Amal Dunqul]. Dār al-ʿIlm wa-al-Īmān. [in Arabic].

Ḥusayn, Kh. Ḥ. (2007). *Fī naẓariyyat al-ʿunwān: Mughāmarah taʾwīliyyah fī shuʾūn al-ʿatabah al-naṣṣiyyah* [On the theory of the title: An interpretive venture into matters of the textual threshold]. Dār al-Takwīn li-al-Ṭibāʿah wa-al-Nashr. [in Arabic].

Juhā, M. K. (1999). *Al-Shiʿr al-ʿArabī al-ḥadīth min Aḥmad Shawqī ilā Maḥmūd Darwīsh* [Modern Arabic poetry from Ahmad Shawqi to Mahmoud Darwish]. Dār al-ʿAwdah. [in Arabic].

Khademi, G., Abolhassani Chimeh, Z., & Mahmoodi Bakhtiari, B. (2022). Cultural conceptualizations of "anger" in Bakhtiyari dialect of Zazomahroo region based on cultural linguistics. *Journal of Iranian Regional Languages and Literature*, *11*(4), 49–77. [in Persian].

Lakoff, G., & Johnson, M. (1980). *Metaphors we live by*. University of Chicago Press.

Lakoff, G., & Turner, M. (1989). *More than cool reason: A field guide to poetic metaphor*. University of Chicago Press.

León-Araúz, P., & Faber, P. (2024). Including the cultural dimension of terminology in a frame-based resource. In S. Molina-Plaza & N. Maroto (Eds.), *Aspects of cognitive terminology studies: Theoretical considerations and the role of metaphor in terminology* (pp. 39–72). De Gruyter Mouton.

Mansouri, N., Hosseini, N., & Sadreddini, A. (2024). Analysis of the manifestations of resistance in the novels *Rabīʿ ḥārr* (Sahar Khalifeh) and *Lughat al-māʾ* (ʿAfāf Khalaf). *Journal of the Iranian Association of Arabic Language and Literature*, (72), 331–350. [in Persian].

Mey, J. L. (2010). Reference and the pragmeme. *Journal of Pragmatics*, *42*(11), 2882–2888. https://doi.org/10.1016/j.pragma.2010.06.009

Mohseni-Nia, N. (2009). The foundations of contemporary resistance literature in Iran and the Arab world. *Journal of Resistance Literature*, *1*(1), 143–158. [in Persian].

Najm, al-S. (2014). *Adab al-muqāwamah: Al-mafāhīm wa-al-muʿṭayāt* [Resistance literature: Concepts and data]. Dār al-Hilāl. [in Arabic].

Nazari Tabrizi, A., Nazari, Y., & Khaghani Isfahani, M. (2024). The artistic employment of performative (*inshāʾī*) styles and their implications in Palestinian resistance poetry. *Āfāq al-Ḥaḍārah*, (51), 313–342. [in Arabic].

Palmer, G. B. (1996). *Toward a theory of cultural linguistics*. University of Texas Press.

Polzenhagen, F., & Xia, X. (2015). Prototypes in language and culture. In F. Sharifian (Ed.), *The Routledge handbook of language and culture* (pp. 253–269). Routledge.

Rashid, A. (2024). The poetics of resistance: Mirror of society and social functions in Mahmud Darwish's Qasidat Al-Ardh. *Journal of Arabic Literature and Social Criticism*, *15*(2), 89–110.

Sadeghpour, M., & Sharifian, F. (Eds.). (2021). *Cultural Linguistics and world Englishes*. Springer. https://doi.org/10.1007/978-981-15-4696-9

Ṣādiq, M. (1998). *ʿAmāliqah min Ṣaʿīd Miṣr* [Giants from Upper Egypt]. Muʾassasat al-Ahrām. [in Arabic].

Sharifian, F. (Ed.). (2008). *Culture, body, and language: Conceptualizations of internal body organs across cultures and languages*. Mouton de Gruyter.

Sharifian, F. (2009). On collective cognition and language. In H. Pishwa (Ed.), *Language and social cognition: Expression of the social mind* (pp. 163–182). Mouton de Gruyter.

Sharifian, F. (2011). *Cultural conceptualisations and language: Theoretical framework and applications*. John Benjamins. https://doi.org/10.1075/clscc.1

Sharifian, F. (2015). Cultural Linguistics. In F. Sharifian (Ed.), *The Routledge handbook of language and culture* (pp. 473–492). Routledge.

Sharifian, F. (2017). *Cultural Linguistics: Cultural conceptualisations and language*. John Benjamins. https://doi.org/10.1075/clscc.8

Sharifian, F., & Palmer, G. B. (Eds.). (2007). *Applied cultural linguistics: Implications for second language learning and intercultural communication*. John Benjamins.

Sutton, J. (2005). Memory and the extended mind: Embodiment, cognition, and culture. *Cognitive Processing*, *6*(4), 223–226. https://doi.org/10.1007/s10339-005-0022-x

Sutton, J. (2006). Introduction: Memory, embodied cognition, and the extended mind. *Philosophical Psychology*, *19*(3), 281–289. https://doi.org/10.1080/09515080600702550

Wa Thiong'o, N. (1986). *Decolonising the mind: The politics of language in African literature*. Heinemann.

Wilson, R. A. (2005). Collective memory, group minds, and the extended mind thesis. *Cognitive Processing*, *6*(4), 227–236. https://doi.org/10.1007/s10339-005-0012-z.

Wolf, H.-G., & Polzenhagen, F. (2024). Cultural Linguistics: Some disciplinary and terminological considerations. In A. Korangy (Ed.), *The handbook of Cultural Linguistics* (pp. 109–134). Springer. https://doi.org/10.1007/978-981-99-3800-1_7.

Zare, N., & Harati, A. (2020). The aesthetic of conceptual metaphor in The Butterfly Effect by Maḥmūd Darwīsh. *Advances in Interdisciplinary Language Studies*, *7*(4), 45–62.